

**DOBOSOK, TROMBITÁSOK ÉS KATONAZENEKAROK ALKALMAZÁSA
AZ 1848–1849-ES SZABADSÁGHARC HARCMEZŐIN**

A dobosok, trombitások/kürtösök és katonazenészek – korabeli szóhasználatl a hangászok – méltánytalanul kevés figyelmet kapnak a hadtörténetírásban, pedig az előbbi kettő különösen fontos szerepet játszott a harcmezőkön és a katonai élet szervezésében. Évszázadok óta feladatuk volt az alakulat részére a parancsnoki utasítások közvetítése a harcmezőn az ágyúk bömbölése, puskagolyók süvítése, lovak dobogása, a csatakiáltások, a sebesültek és haldoklók ordítása által keltett kakofóniában. Az osztrák császári gyalogságnál – az európai hadseregekben elterjedt módon – a dobosok jelzéseire hajtották végre a hadmozdulatokat, a fegyverhasználatot, az egyéb katonai tevékenységeket, illetve a napi rutint, mint az ébresztőt vagy a takarodót. A dobolást ugyanis a csatazajban is jól lehetett hallani és követni, ritmusuk és dallamuk, azaz a dobjelek könnyen megjegyezhetőek és követhetőek voltak. A trombitások hasonló szerepet játszottak a lovasságnál és a vadászcsapatoknál.

A dobosok és trombitások alakulatuk többi tagjához hasonlóan verbuvált vagy sorozott katonák voltak, vagyis katonai irányítás és fegyelem alatt álltak. Szolgálatuk során illetményt kaptak, ruházatuk és felszerelésük – köztük a hangszerek – kincstári tulajdon volt. A szabadságharc előtt a császári seregben a nélkülözhetetlen, gyors és hatékony kommunikációt biztosító dobossal vagy trombitással századszintig valamennyi alakulat rendelkezett. Számuk előírás szerint háborúban gyalogos századonként két dobos, míg a lovasságnál egy trombitás volt.

A katonazenekarok működése és feladata merőben más volt. Tagjai általában nem voltak katonák, hanem szerződéses zenészek. Fizetésüket nem a kincstártól, hanem egyrészt a tisztek által biztosított alapból, másrészt pedig egyéb zenei – pl. színházi – fellépéseikért kapták. Hangszereik is az alakulat tulajdonát képezték. Mivel egy zenekar (banda) fenntartása komoly kiadás volt, ezt csak az ezredszintű alakulatok tudták finanszírozni. 1851-ig a zenekarok működését központilag alig szabályozták, igaz, tartásuk nem is volt kötelező, ugyanakkor nyilvánvaló presztízst jelentett az alakulat számára. A zenekarban az alakulat dobosai és trombitásai is játszottak alkalmanként. Háborús körülmények között a felvonulások és a küzdelem során indulókat játszottak, így fokozva a harci kedvet, és növelve a bátorságot, vagyis pszichikai támogatást nyújtottak. Békeidőben protokollfeladatokat láttak el, például az uralkodói család tagjainak, magas rangú tisztek vagy tisztségviselők, notabilitások fogadásakor. A banda erősítette az ezred identitását, a katonák integrációját, de biztosította a tisztikar és a legénység szórakoztatását is. A zenekaroknak nagyon fontos reprezentációs és társadalmi szerep is jutott: nyilvános fellépéseikkel, báli zenéssel, térzeneikkel, egyházi ünnepeken játszva vagy színházi kísérőként nyitást és kapcsolatot biztosít-

tottak az adott településen állomásozó katonai alakulatok és a helyi társadalom, a tisztek és a helyi elit, végső soron a hadsereg és a civilek között.¹

A császári zenekarszervezési modell elméletileg hatással volt a magyar katonazenekarok szervezésére is, azonban a szabadságharc idején viszonylag csekély volt azon alakulatok száma, amelyek rendelkeztek zenekarral. Ezekkel elsősorban a császári-királyi sor- és huszárezredek magyar oldalon található alakulatainál találkozhatunk, ha a bandáik egyáltalán Magyarországon állomásoztak és magyar oldalra álltak. Számos honvédszászlóalj is megpróbált – ha ideiglenesen is – zenekart szervezni magának, de nyilván nem ez volt a legégetőbb kihívás számukra. A településekre történő be- és kivonulások, illetve elszállásolások esetében gyakran említenek zeneszót a források, ezek azonban többnyire helyi, alkalmi és nem katonai zenekarok voltak: a városi bandák legtöbbször csak helyben muzsikáltak, és nem kísérték el a csapatokat a harcmezőre. A szabadságharc körülményei és relatív rövid időszaka nem adott arra lehetőséget, hogy központilag meghatározott elvek, utasítások, szabályok és anyagi források segítségével csapatzenekarok szerveződjenek – mint ahogy egyébként ez a császári seregben sem történt meg 1851-ig.

Fontos leszögezni, hogy a császári hadseregben kiképzett tisztek, katonák és hangászok mind kiválóan ismerték a császári jelzéseket, és idő hiányában nem lehetett új jelzésrendszert kialakítani és azt az egész hadseregben következetesen bevezetni, begyakoroltatni. 1848–1849-ben ezért az osztrák, illetve a magyar sereg dob- és trombitajelzései teljesen megegyeztek, amely – mint majd láthatjuk – nem egy esetben vezetett félreértéshez.

Végül, a vizsgálódás során katonazene alatt értek minden olyan hangjelzést és zenét, amelyet egyenruhások egy katonai szervezet tagjaként szólaltattak meg és játszottak el, legyen a célja utasítások továbbítása, tisztelgő, ünneplő zene vagy csupán szórakoztatás.² A magyar szabadságharc jellemzőiből fakadóan a katonai alakulatok mellett szolgáló, de sokszor csak ideiglenesen fel-felbukkanó zenekarok tevékenységét is ebbe a fogalomkörbe soroltam.

Tanulmányomban bemutatom, hogy az 1848–1849-es magyar szabadságharc harcmezőin hogyan alkalmazták a pusztá parancsközvetítésen túl a dobosokat, trombitásokat. Hozzájárulhattak-e az alapfeladataikon túl egyéb módon a harci cselekmény alakulásához? Lehetett-e taktikai fegyver a hangjelzés? Milyen protokollfeladatokat láttak el a harcmezőn? Hogyan jelentek meg a katonazenekarok a harcokban? Valóban növelték-e a harci kedvet? Sor került-e esetleg alaptevékenységükön túlmutató alkalmazásukra?

¹ A témáról általában lásd *Barcy – Karch* 1985. és *Marosi* 1994. passim. Itt szeretném megköszönni Hermann Róbert és Kedves Gyula tanácsait, javaslatait, amelyet a tanulmány elkészítése során nyújtottak.

² *Rempe* 2017. 328–329. o.

A jelen írásban a harcmezőre fókuszálok; a verbuválásokban, a tábori mulatozásban, a be- és kivonulásokban, az ünnepélyeken vagy temetéseken betöltött szerepüket készülő tanulmányomban szándékozom ismertetni.

Harcmezőn és ostromműveletekben

Szilárd János visszaemlékezéséből szépen kirajzolódik a hangászok, jelen esetben a vadászalakulatoknál szolgáló kürtösök parancsközvetítő, kommunikációs szerepe. A gesztelyi ütközet (1849. július 28.) során egy rosszul megválasztott terepen fél század vadászt az erdőből tüzelő oroszok ellen küldtek, akiknek egy szőlős, majd egy árok leküzdése után nyílt terepen kellett felvenniük a harcot. Szilárd szóhasználata szerint a tárogató, vagyis egy kürt jelzése hamarosan vissza is rendelte őket, majd a szőlő vonalában álltak fel. Másfél óráig vadászaink eredménytelenül lövöldöztek az ellenfélre, miközben ők maguk egyre nagyobb veszteséget szenvedtek, majd váratlanul gránáttűzet kaptak. Ekkor a trombita ismét hátrálást parancsolt, miközben újból ágyúval lőttek rájuk, mire a zászlóalj szétszaladt. Ezt követően derült ki, hogy a vadászok „baráti tűz” áldozatai lettek, azaz a gránátokat egy magyar üteg lőtte rájuk. A megbomlott zászlóaljat a kürtösök segítségével sikerült összetereelni és kivonni a harcmezőről.³ Egy anekdota mutatja meg a katonai hangjelek és begyakorlásuk szerepét, valamint fontosságát, amely nemcsak a katonák, hanem a lovak irányítását is szolgálták. 1848. december 8-án Köpecsnél „egy más honvéd, minekutána egy dragonyost egy lövéssel lováról elejti, nekifut a lónak, és kantárszáron ragadván, fel is ül, és társainak a lövések közt fennhangon dicsekszik, hogy ő milyen lóra tett szert, persze hosszú szuronyos fegyverit is a nyeregben keresztül téve. Ekkor a visszamenekülhetett dragonyosok trombitája megszólal, a ló fülit hegyezi az ismeretes hangokra, megragadja lovasát és vinni kezdi a dragonyosok sora felé. A honvéd eleget rángatja lovának száját, de mind hasztalan. Ekkor nincs mit tenni, látván a lónak közeledését az ellenség felé, hanem mint egy liszteszsák lefordul róla, és marad újból az ő hú mangalétájával. Társai, kik az eseményt nézték, még e veszedelmes helyzetekben is fönnen kacagtak, s vissza, de gyalog jött pajtásokat azután is nemegyszer boszszanták: kinek adá el a lovat?”⁴

Valójában a dobosok és trombitások harci tevékenysége annyira a katonai rutin része volt, hogy a levéltári források, újságcikkek, visszaemlékezések és naplók alig tesznek említést róluk. Vizsgált témánk szempontjából szerencsés módon azonban pont a szokásoktól eltérő esetekben találták részletesebben feljegyzésre érdemesnek a hangászok működését, azaz amikor nem a hagyományos vagy előírászerű módon alkalmazták őket, vagy épp valami zavar támadt a rendszerben. Az utóbbira az egyik legerősebb példa Balthasar Simunich nagyszombati támadásához köthető. 1848. december 16-án Simunich nagy erővel közeledett a város felé, „minthogy azonban erős köd volt, s meg nem tudta különböztetni, hol állunk,

³ Balogh 2017. 145–146. o.

⁴ Idézi: Pászti 2016. 116. o. (mangaléta = szuronyos hosszú puska).

igen óvatosan járt el. Estefelé végre megtámadta a várost, s a gyöngén védett lóvasúti indóházat, és mivel ezt csakhamar, a várost pedig hosszabb küzdelem után elfoglalta, Guyon csoportosulásra doboltatott, de a városon kívül is ugyanazt a jelt adták, úgyhogy zavarba ejtett honvédek a közelebb eső dob felé siettek, és számosan fogságba kerültek.” Guyon Richárd 1848. december 24-én Ógyallán kelt levelében a vereség egyik okaként is ezt nevezte meg, és ezen keserű lecke után vetette fel a zenei jelzések reformját. Javasolta, hogy hadjelrelekre használt dobpergés helyett trombitát használjanak a honvédseregénél, hogy az ellenséges jelekkel össze ne keverjék őket. Vetter Antal tábornok, a tábornoki osztály vezetője azonban elvetette a javaslatot, és ehelyett inkább azt javasolta, hogy „minden mozgó sereg parancsnoksága bizonyos jeleket meghatározza, melyek a dobpergés *előtt* és *után* (kiemelés Vettertől) használandók lennének”.⁵ A zürzavaros időkben a levélváltást nem követte semmiféle reform, így a honvéd sereg továbbra is a jól ismert régi császári jeleket használta.

Kritikus pillanatokban a hangászok összpontosítása segíthetett elkerülni a teljes szétesést. A pancsovai ütközetben, január 2-án Kiss Ernő Petrovoszilónál a hátráló és felbomló magyar seregeket oly módon gyűjtötte össze, hogy a faluszélre vezényelte az összes dobost és trombitást, ahol mindenki riadót és gyülekezőt játszott.⁶

A csata hevében néha a dobosok máshogy gondolkodtak a harc állásáról, mint parancsnokaik, s az utasítással ellenkező jeleket vertek. Ez történt a bogsáni ütközetben is november 15-én, ahol az oravicai mozgó nemzetőr század dobosa, Lázár Grószsa saját lelkesedéséből vert – a források szerint – riadót, valószínűleg inkább rohamot, melyre a nemzetőrök a honvédekkel együtt szuronyrohamra indultak és elkergették az ellenséget.⁷ Brassován, a 3. zászlóalj legendás román származású dobosa – aki előtte 20 évig a 62. Turszky-ezrednél volt dobos, és híresen szerette a pálinkát is – az 1849. március 5-i szolnoki csatában, amikor parancsnoka egy védett helyre akarta vezetni az egységet, hogy így kerüljenek ki az ágyútűzből, inkább önhatalmúlag rohamot kezdett dobolni, mondván: „áhá, kapitány uram, fujnak retirádát, én nem retirálok, én verem a sturmot.” A történeti hagyomány szerint a zászlóalj rohamra indult és elfoglalta az ágyútelepet. Míg a dobos története igaz is lehet, és a zászlóalj valóban hősi és súlyos áldozatokkal járó rohama sikerrel járt, az említett üteget „csupán” megfutamították, de nem fogták el. Brassován egyébként már a Délvidéken, Strázsa bevételénél is kitént bátorságával.⁸

⁵ *Zámbelly* 1889. 276. o.; MNL OL H 2 1848:6545 Guyon jelentése. Ógyalla, 1848. december 24. A megtévesztő dobjelek mellett egy hasonló problémára is felhívta a figyelmet a vereség okai között: a magyar oldalon harcoló seregbeli katonák ugyanolyan egyenruhát viseltek, mint a császári oldalon állók, így ez is félreértésekhez vezetett.; MNL OL H 2 1848:6776 Vetter az OHB elnökének. Budapest, 1848. december 27.

⁶ *Vendrei* 2018. 186. o.

⁷ *Közlöny*, 1848. december 16. (189. sz.) 892–893. o.

⁸ *Hegyesi* 1898. 56., 110. o.; A 3. zászlóalj szolnoki küzdelmére lásd *Kemény* 2017. 107. o., különösen a 9. lábjegyzet, valamint a történetben szereplő cs. kir. lovasütegre az ütközetben *Kemény* 2018. 230–240. o.

Az időjárás is hatással lehetett a hangászok működésére: Teleki Sándor visszaemlékezése szerint Erdélyben a téli hadjárat alatt olyan hideg volt, hogy a trombita befagyott, és a dobok is alig szólaltak meg, ami akadályozta a parancsok közvetítését.⁹

Egyetlen említést ismerünk, amikor a hangász nemcsak eredeti pozíciójában funkcionált, hanem közelharcot is kellett vívnia: Répászky Miklós 10. (Vilmos) huszár visszaemlékezése szerint Mezőkövesdnél cigány trombitásuk egy vágással terített le egy dragonyos őrnagyot.¹⁰

A zenekarok működéséről már több forrás áll rendelkezésünkre, amelyből kitérünk, hogy még a rendelkezésre álló csekély számú zenekar is mély hatást gyakorolt a katonákra, hiszen a visszaemlékezések visszatérő eleme a zene – elsősorban a *Rákóczi-induló* – felcsendülése a harcmezőn. Dékány Rafael így emlékezett meg erről: „Olyan emberek, kik előbb az ölés közben sikolytó sertést megszántuk, vagy a csirke nyakát elvágni irtóztunk, a háború utolsó napjaiban már könnyöretet nem ismerve, egykedvűleg, mintegy üzletszerűen mártottuk szuronyunkat ellenségünk vérebe, vagy röpitettük keresztül rajta golyóinkat, ha szeret tethettük, s ez lett legkedvesebb időtöltésünk elannyira, hogy a Csalóközben, hol annyit szenvedtünk, és a komáromi sáncokban, hol hónapokig időztünk, végtelenül unatkoztunk, ha két-három napig nem került valami véres mulatság, és örömríadással üdvözöltük a zenekart, ha a *Rákóczi-indulóval* jött ki a várkapun, mert bizton tudtuk, hogy csatába megyünk. Az induló hallatára parancs nélkül előszedtük a fegyverünket, belsejét kitérültük, szerszámát megolajoztuk, csakhogy annál biztosabban öljön, s az első intésre ott állt minden legény a sorban, és örömtől sugárzó arcczal várta a végzetes »Indulj!« vezényszót, mely egy rövid év alatt annyi jó barátjának, annyi szeretett vitéz bajtársának és testvérének utolszor hangzott a fülébe.”¹¹

A szabadságharc első számú indulójáról, az ikonikussá vált *Rákóczi-induló* lelkesítő hatásáról sokan emlékeztek meg. Amikor a schwechati csatában a 4. (Sándor) huszárezred zenekara rákezdett a *Rákóczi-induló*ra Szabó György tüzér emlékezete szerint, „lelkesítőbb hatás alig képzelhető. Mindnyájunk ajkáról torokszakadtából egyszerre dördült el az »Éljen!« többszörösen ismételtetvén az”¹² Szilárd János 1849 júliusából feljegyezte, ahogy „meghúzták a *Rákóczi-indulót*, s bennem a gyávaság bátorsággá vált és lángra gyulladt azon szikra, mely keblemet hevíté midőn honvéd lettem”¹³ 1849. február 24-én, amikor a Péterváradról kitörő 2. honvéd zászlóalj két százada megfutamította a Futakon lévő rácokat, „zenekarunk *Rákóczi- és Hunyady-indulók* harsogó s lelkesítő zenéje mellett kezdte meg, és az erősen megpékelt sáncokat megtámadva, egyiket a másik után bevette.”¹⁴

⁹ Teleki Sándor emlékezései 1958. 151. o.

¹⁰ Répászky 1898. 190. o.

¹¹ Székelyné Kőrösi 2004. 64–65. o.

¹² Szabó 1875. 58. o.

¹³ Balogh 2017. 127. o.

¹⁴ Közlöny, 1849. április 6. (72. sz.) 259. o. és Bozó 1889. 289. o.

A pákozdi ütközetben a borsod megyei nemzetőröket kísérő Győri Gyuri-féle banda tagjai is kaptak ágyúlövéseket, miközben a *Rákóczi-indulót* játszották, de szerencséjükre nem esett bajuk. A primás a lóháton ülő Vay Lajos báróhoz, a borsodiak parancsnokához „nagy alázatossággal közeledve azon kérelemmel járult, hogy őket a háttérbe, messzebb a pákozdi szilvásokba kommandírozza, mert úgy mond »a veres nadrágjuk miatt őket az ellenség generálisoknak nézi s minden golyót rájuk irányoz.«¹⁵ A pákozdi csatát követően a „komoly munkát ünnepies hangulat váltotta föl; a halmok ormairól nemzeti dallamú zene harsogott alá s vegyült a torkok ezreinek örömrivalgásába».¹⁶ Egy adat szerint egyébként az 1849. júliusi görömbölyi ütközetből Győri Gyuri és bandája megszökött, mert a sötétben baráti tűzbe keveredtek.¹⁷ A cigányzenészek öltözetével kapcsolatos anekdota máshol is felbukkan. Salamon János (1824–1899) 22 fős cigánybandájával együtt állt be önkéntesen a 31. honvédszászlóaljhoz. Egyenruha helyett mindnyájuknak piros szalagos fehér sipkája volt. Részt vettek a piski, a vizaknai ütközetben és Szeben bevételénél. Piskinél Bem a zenekart a tartalékhoz rendelte. „Itt egy-egy segélycsapatként induló zászlóalj élén mentek bizonyos távolságra a *Fel, fel vitézek a csatára!* kezdetű ismert harci dalt hangoztatva. E lelkesítő csatadal után rendszeren a *Kossuth Lajos azt üzente* kezdetű nótát zendítették rá, mely gyújtó hatással volt még a fáradt honvédségre is. Salamon szerint soha nagyobb érzéssel nem játszottak a banda tagjai, mint a harcz hevében.»¹⁸ Bem kérdésére, volna-e valami kívánságuk, Salamon azt kérte, „hogya tétesse le velők a tábornok a piros nadrágot, mert az osztrák–orosz egyesült hadsereg generálisoknak nézi a zenekar tagjait és ő rájuk lőnek leggyakrabban”, vagyis szinte szó szerint elhangzott a fentebb idézet mondat. Az oroszok említése is erősíti az anekdotikus jelleget, de a történet leggyengébb eleme, hogy Egressy Béni a *Klapka-indulót* csak 1849. augusztus elején írta, ekkor játszották el Komáromban is, így azt az erdélyi hadszíntéren nyilvánvalóan ekkor még, később pedig már nem ismerhették.¹⁹

Zenekarokkal minden hadszíntéren találkozunk. Brucknál egyik éjszaka (október 17–18.) a közeledő osztrák csapatra két ágyúgolyót lőttek ki, „a rájövő pillanatban megharsant a pályaház az ágyúfedezet »éljen!« rivalgásától s utána rázendített a dandár zenekara egy ösmeretes magyar nótára, mely még most is a lelkemben cseng. Az ellenség eltűnt».²⁰ A kápolnai csatában a magyar centrum „lelkesítő táborig zene” közt kezdett megindulni Kápolnáról.²¹ A hatvani ütközetben a VII. „hadtest huszárzenekara” a *Rákóczi-indulót* játszotta, amely óriási lelkesedést keltett a katonák soraiban.²² Tápióbiicskénél a felvonuló

¹⁵ Dobrossy 1998. 134–136. o. A szilvások valójában a csatater nyugati részén, Jellačić birtokában voltak.

¹⁶ Asserman 2018. 138. o.

¹⁷ Markó 1927. 39. o.

¹⁸ Markó 1899. 206. o.

¹⁹ Dercsényi 1896. 108–109. o.; *Budapesti Hírlap*, 1889. március 19. (78. sz.) 6. o. és 1896. szeptember 23. (262. sz.) 8. o., valamint 1899. március 25. (84. sz.) 5–6. o.; Markó 1899. 206. o. Uo. fotó róla; Markó 1927. 28–30. o.

²⁰ Görgey 1916. 428. o.

²¹ *Szecskó* 1999. 19. o.

²² Görgey 1888. I. k. 73. o.

lengyel légiót egy épp ott lévő honvéd-zenekar a „lengyel himnuszszal valódi extasisba hozta”.²³ Az április 10-i váci ütközet egyik kritikus pontján Damjanich a Ferdinánd-huszárok zenekarával „rárendítette” a *Rákóczi-indulót*, mire a honvédek azonnal rohamra indultak. Bátori Schulcz dandára három hátrahagyott katonai – köztük egy huszár – zenekarral érkezett meg az ütközetbe, igaz már későn ahhoz, hogy tevőlegesen is részt vegyen benne.²⁴ Az 1849. április 10-i váci ütközetben a 65. zászlóalját egyetlen cigány hegedűs lelkesítette a *Rákóczi-indulót* húzva, „de mégis rendkívüli bátorsággal tölté el szívünket, nagy rivalgással vettük őket üldözőbe”.²⁵

Az 1849. július 11-én Ács irányába támadó magyar sereg Egressy Béni katonazenekarának zenéje mellett vonult fel, amely a komáromi sáncok elé állt ki. „Az az egetverő riadalmat, a mi akkor tört ki, midőn [. . .] a *Rákóczi-induló* felharsant, látni – hallani talán, de leírni nem lehet.” E lelkes támadás szorította vissza a császári Schneider-gyalogdandárt.²⁶ Egy másik visszaemlékezés szerint az ácsi erdőnél egy „banda reggeltől estig mindig a *Rákóczi-indulót* fújta az erdő alatti dombon, mintha csak lakodalomba mentünk volna, vidoran indultunk az ellenség által újból megszállt erdőnek, és harmadszor is kitisztítottuk”.²⁷

Jókai elmesélése szerint Guyon 1849-ben Komáromba érkezve a „legkedvezőtlenebb állapotban” lévő tisztikarral találkozott. A morál helyreállítása érdekében bankettre hívta meg őket a Duna-partra, épp az ostromsáncokkal átellenben. „Két zenekar az asztalok mellett kétfelől az egész lakoma alatt játszott a zajos magyar dalokat, a forradalmi seregek indulóit; ha egyik elhagyta, a másik kezdte rá. És átellenben az ostromsáncokból az egész lakoma folytán lövöldöztek a lakmározókra az ostromlók. A harsogó zeneinzultáció felingerlék őket, s míg innen a poharak csengtek, túl a tarackok okádták a tüzet.” Hajagos József azonban alapos tanulmányában bebizonyította, hogy ez a rettenthetetlen bátorságról és virtusról szóló történet – sajnos – fikció.²⁸

Buda ostromával kapcsolatban több forrásban is találkozunk a zenészek szerepével. A 47. zászlóalj parancsnoka, Inkey Kázmér az egész hadjáratra szerződtette egységéhez Sárközi Ferencet (1820–1897) és bandáját, bár a felfogadás pontos dátuma nem ismert. A zenekar szervesen részt vett a zászlóalj mindennapi életében. Buda ostrománál a polgárság élelemmel látta el a honvédeket, melyért cserébe Inkey „a Sárközi lelkes zenekarával kedveskedett vendégeinknek, s napestig húzatta a legszebb, legnépszerűbb magyar dalokat – míg a tábori zene teljes harmóniáját az előttünk felállított ágyúk durrogása adta meg: ifjú tüzeink fokozott harci kedvvel, s a legjobb sikerrel lövöldözvén naphosszat a várbeliekre”.²⁹

Az utolsó roham alkalmával, május 21-én a III. hadtest egyik hadosztályparancsnoka, Czillich Ede alezredes az erőteljesebb hatás miatt összegyűjtötte alakulatának dobosait és

²³ Éder 1895. 19. o. *Nincs még veszve Lengyelország*, 1926-tól ez Lengyelország hivatalos himnusza.

²⁴ Tragor 1998. 118. o. és Bátori Schulcz 1870. 60. o.

²⁵ *Lengyel* 1897. 22. o.

²⁶ Tóth 1893. 72. o.; Hermann 1992. 243. o.; Garzó 1978. 89. o.; Horváth 1861. 73. o.

²⁷ Székelyné Kőrösi 2004. 60. o.

²⁸ Jókai 2001. és Hajagos 2017. 101–102. o.

²⁹ Egressy 1893. 115., 128–130. o. Egressy Béni zenésztársaira, zenekaraira lásd Sárosi 2004. 68–75. o.;

zenekarát, majd a roham előtt kiadta a parancsot: „Tamburen, Sturm Streich! und Banda vor mit Rákóczy”.³⁰ A bécsi kapu irányából támadó 42. zászlóalj tábori zenére vonult harcba: a zászlóalj zenekara egy ház védelmében folyamatosan játszott a *Rákóczi-induló*t, a *Szózatot*, de egyszer csak a zenekar bombardonistája kijelentette, hogy ő nem bírja tétlenül nézni a harcot, és hangszerét továbbra is fújva ő is támadásba lendült. A hágcson felfelé kapaszkodva is muzsikált, egészen addig, míg egy kézigránát le nem szakította a fejét.³¹ Hajnik Pál beszámolója szerint a roham alatt mindenfelé harsogott a zene, kiváltképp a *Rákóczi-induló*, sőt, van olyan forrás, amely szerint ezt egyszerre 15 zenekar játszotta.³² A várfokra a zászlót a honvédek a *Rákóczi-induló* hangjaira tűzték ki. Tóth Károly visszaemlékezése szerint, amikor Püspöky Grácián őrmester a 47. zászlóaljtól kitzúzte a zászlót a vár fokára, egy öreg dobos kíséerte, ki a „zászló mellé lapulva, olympusi helyzetében győzelemittasan pörögtette a rohamot”.³³ Asbóth Lajos pedig egy „német katona bandát” talált, akik a 48. zászlóalj katonáinak osztrák zenéket („valami Steieriset”) játszottak, de ettől a szabolcsiak nem zavartatva magukat kállai kettőst jártak. Ez valószínűleg a 23. Ceccopieri gyalogezred fogságba esett zenekara lehetett, amely más forrás szerint a *Rákóczi-induló* is eljátszotta.³⁴ Több memoár említi, hogy a sebesült Hentzit egy hordágyon a *Rákóczi-induló*t játszó cigánybanda kíséretében hordozták végig a várban.³⁵ Honvédeink a győzelem után meglehetősen vásári képet festettek: a Bécsi kapunál dobszóra kivonuló egyik zászlóalj dobosának a fején „egy pofon csapott kalap” volt, egy másikon egy „gránátos mitzli”, a harmadik pedig egy császári tamburmajor széles „bandelierjeit” öltötte magára.³⁶

Dobay Ágoston őrnagy, az óaradi városparancsnokságról jelentette 1849. május 21-én Boczkó Dániel kormánybiztosnak, hogy előző éjjel egy Málík Vencel nevű katona szökött ki Aradról. Kihallgatása során arra a kérdésre, hogy „mit szoltak e hó 19-én és 20-án hallatszott zenére?”, azt felelte, hogy „Százados Cezatti ekkép nyilatkozott a zenét bástyán hallgató katonákhoz: a városligetben multság van és Ó-aradon legkevesebb egy ezred gyalogkatonának kell lennie, annyival is inkább, mivel takarodó több helyen zenével végez-

Sárközire lásd *Markó* 1927. 27. o. Sárközi az 1848. november 3-i *Marczius Tizenötödiké*bén hirdette, hogy minden csütörtökön és vasárnap délután a Sebestyén piacon levő Waldhauser kávéházban zenél társaival, vagyis ekkor még nem kíséerte a seregeket. A hirdetések november 9-ig jelentek meg.

³⁰ *Ambrus* 1892. 133. o.

³¹ *Potemkin* 1868b. 2. k. 146–147. o. Ugyanez megjelent a *Nagybánya* című lap 1908. április 30-i számában is. A bombardon ebben az időben valószínűleg a tubát jelentette már, bár Potemkin „öreg trombitaként” írta le. Lásd *Szabó* 2010. 5–6. o.

³² MNL OL H 9 1849:102. Hajnik Pál Szemere Bertalannak. Pest, 1849. május 21. Közli: *Katona* 1989. 516–519. o. és *Clauser* 1938. 222. o.

³³ *Major* 1973. 48. o. és *Tóth* 1893. 38. o.

³⁴ *Krasznay* 1998. 100. o. és *László* 2001. 262. o.

³⁵ Budavárának ostroma és bevétele. In: Honvédek Könyve. Szerk. *Vahot Imre*. Pest, 1861. I. k. 115. o.; *Aggházy* 2001. I. k. 328. o.; *Katona* 1989. 265., 300. o.

³⁶ MNL OL H 9 1849:102. Hajnik Pál Szemere Bertalannak. Pest, 1849. május 21. Közli: *Katona* 1989. 516–519. o. (Mitzli = sapka, bandelier = vállöv.)

tetett, és csak ezrednek levén bandája, a legfőbb tisztelnél szabad zenészni.” Vagyis a védők a zene miatt sokkal erősebbnek gondolták az ostromló csapatokat.³⁷

Az erőszakos felderítésnél is hasznosították a zenekarokat. Mikor 1849. július 28-án Poeltenberg Ernő VII. hadtestéből egy erős hadoszlop vonult erőszakos felderítésre Gesztely felé, akkor ezt zenezóra tették. A cél ebben az esetben a nagyobb feltűnés keltése volt abban a reményben, hogy az ellenség minél többet mutat meg magából.³⁸

Természetesen a császári oldalon működött a legtöbb, klasszikus értelemben vett katonazenekar, így számos esetben említésre kerülnek forrásainkban. 1848. október 3-án több császári alakulat is megpróbált bejutni az aradi várba, amelyet a nemzetőrök igyekeztek megakadályozni. Amikor a Christian zu Leiningen-Westerburg ezredes által vezetett 31. Leiningen gyalogezred zászlóalja katonazene kíséretében elindult végül Temesvár felé, ígérete ellenére, váratlanul – Lakatos Ottó szerint – 300 főt dobszóval az aradi várba küldött be.³⁹ Amikor Temesvár véglegesen szakított a magyar kormányzattal, 1848. október 27-én katonai zene és zsvíói között tüzték ki a sárga-fekete zászlót. Az ünnepélyes felvonulás alkalmával a zászlókat közvetlenül a katonazenekar követte. A magyar zászlókat a megyeházáról és a templomokról egyes temesvári polgárok a katonaság és katonazene kíséretében szaggatták le. A császáriak győzelmi jelként és egyben bosszantásként a kirohanások alatt ejtett foglyokat zenével kísérték vissza a sáncokba.⁴⁰

A zenekarok és zeneművek is „csatáztak” a szabadságharc alatt. A parndorfi táborból maradt fent az a történet, mely szerint egyik délután az osztrák előørs parancsnoka egy zenekart hozatott, és az osztrák néphimnusz, a *Gott erhaltét* játszatta el velük. A magyarok erre gyorsan szereztek egy zenekart, mely a *Rákóczi-indulóval* felelt. A két banda felváltva játszott, és minden darab után a megfelelő oldalon éljenzés és vivátozás történt, egészen sötétedésig.⁴¹ Komáromnál a zenekarok szabályos csatákat vívtak a háború végén. 1849. szeptember 24-én délelőtt például Ács felől a *Gott erhalte* hallatszódott a monostori sáncoknál, de az ellenséges csapatok sokáig nem mutatkoztak, végül csak parlamentírozás történt. Délután ötkor viszont egy magyar zenekar vonult ki a sáncokra zenélni, és a csapatok is muzsikaszóra tértek vissza szállásaikra.⁴² Komárom feladásakor csak a magyarok teljes

³⁷ MNL OL H 2 1849:7378.

³⁸ Balogh 2017. 144. o.

³⁹ Lakatos 1881. I. k. 138–139. o. Fényes Elek szerint a szemben álló felek 2 órán keresztül alkudoztak, majd megegyezésük alapján a nemzetőrök visszavonultak „s a gyalogság zenével, magyar dalokat játszva, csakugyan bement a várba,” az ulánusok pedig Újaradon maradtak. Ha egyébként Fényes magyar zenedarabokra vonatkozó adata igaz, akkor azt a császáriak a magyarok gyanakvásának elaltatására használhatták. Fényes 1861. 15–16. o. A rendkívül megbízható és részletes ostromnapló szerint a gyalogosok közül 150 katona és 3 tiszt vonult be a várba, míg a 2. Schwarzenberg ulánusezredből egy század 104 lóval a Maroson részben átgázolva, részben átúsztatva jelentkezett az őrseregnél. Bajzik 2020. 142–143. o.

⁴⁰ *Kossuth Hírlapja*, 1848. november 5. (110. sz.) 489. o. és november 7. (111. sz.) 492. o.; MNL OL H 2 1848:1998. Sántha Sándor kormánybiztos az OHB-nak. Németszentpéter, 1848. október 28.; MNL OL H 2 1848:2125. Ströbl Ferenc Rónay Móric alispánnak. Újpest, 1848. október 28.

⁴¹ *A Pester Zeitung* nyomán lásd *Sárosi* 2004. 76. o.

⁴² Szinyei 1887. 219. o.

kivonulását követően indultak meg az osztrákok az erőd megszállására nagy dob- és muzsikaszó mellett. Az összecsapás a zenekarok között folytatódott: este a Csillagsáncban egy osztrák rezesbanda éjfélig csak a *Gott erhaltét* játszotta, míg a balparton, ahol csak másnap történt meg a fegyverletétel, a *Rákóczi-induló* zengett. Másnap, a Württemberg-huszárok a *Klapka-induló* alatt sorakoztak fel tábornokuk előtt.⁴³ A brassói fellegvár 1849. júniusi ostromakor pedig az első nap a magyar katonák az egyik várfokon dalokat énekeltek, mindegyik után éljeneztek, majd válaszul az oroszok is daloltak és hurráztak késő estig.⁴⁴

A zenekarok még egy ponton jelennek meg markánsan. Az erődítmények átadás-átvétele mindig kiváló alkalmat jelentett a győztes számára, hogy parádéval ünnepelje sikerét, például 1848. november 13-án, amikor a munkácsi várból kivonult a császári őrség, a bevonuló nemzetőrök a *Rákóczi-induló*ra masíroztak.⁴⁵ Arad császári kapitulációs okmányába belefoglalták, hogy a csapatok zeneszó mellett vonulnak ki a várból.⁴⁶ Bem csapatai Brassóba katonazenére, kibontott zászlókkal, díszlépésben vonultak be március 19-én, este pedig táncmulatságot adtak a város előkelőségeinek.⁴⁷ Szintúgy a brassói Fellegvár bevételét követően, június 22-én Lüders ünnepélyesen vonult be a városba – természetesen zenére.⁴⁸ Hasonlóan, a munkácsi vár feladásakor az oroszok harsány zeneszóval vonultak be a várba.⁴⁹ Temesvár felszabadulásakor, miközben a „győzelmes osztrákok nagy bandaszóval” vonultak be az erődbe, a zene alatt is ágyúzták a magyar csapatokat.⁵⁰

Mint fentebb is láttuk, ami a magyaroknak a *Rákóczi-induló*, az osztrák oldalon a császári himnusz, a *Gott erhalte*, a magyar szövegekben gyakran csak „gotterhalte”, vagyis az ún. néphimnusz volt, de erről ritkábban vallanak forrásaink.⁵¹ Abban biztosak lehetünk, ahol volt a csapatok mellett katonabanda, ott a császári himnusz felcsendült. A január 21-i vesztes hodricsi ütközetben, csapatai felbomlása közben maga Görgei is szembekerült a *Gott erhalte*-ra vonuló császári vadászokkal.⁵² Ugyanezen a napon Bem sikertelenül próbálta bevenni Nagyszebent. A magyarok visszavonulásakor a császári zenekarok előbb a *Gott erhaltét*, majd egy örömindulót játszottak az ellenség bosszantására. „Mi a fogainkat csikorgattuk. A 11-ik zászlóaljbeli Nagy Pista őrmester, amint mentünk fel a hegyre, meg-megállt, s Szeben felé tekintve, mondott olyan áldásokat arra a zenekarra, hogy csaknem lepotyogtunk lovainkról a nevetéstől.” Gracza nem túl megbízható műve szerint egy százsz zenekar zendített

⁴³ Szimyei 1887. 408–409. o. és Krasznay 1998. 131–132. o.

⁴⁴ Hochbauer 1998. 35. o.

⁴⁵ Lehoczky 1899. 65. o.

⁴⁶ Az aradi vár cs. kir. helyőrségének kapitulációja. Arad, 1849. június 28. Farkas 1998. 14. o. és Lakatos 1881. I. k. 217. o.

⁴⁷ Czetz 2001. 75–76. o.

⁴⁸ Hochbauer 1998. 21. o.

⁴⁹ Lehoczky 1899. 137–138. o.

⁵⁰ Gacsályi 1981. 121. o.

⁵¹ A Joseph Haydn által komponált művet 1826. október 1-jén tették hivatalossá a cs. kir. seregben, illetve szabályozták alkalmazását. A műhöz egyértelműen az 1848–1849-es események tapasztaltak egy olyan negatív jelentésréteget Magyarországon, amely a dualizmus végéig elkísérte a később „hőhírhimnusként” is emlegetett darabot. Lásd erre Nagy 2017. 21–62. o.

⁵² Görgey 1988. I. k. 307. o.

rá, mire Bem mérgében a banda felé lövetett és karmesterüket el is találta.⁵³ Bem visszavonulása során az őt üldöző osztrák seregek még a sötét éjszakában is magabiztosan, „győzelmi marsokkal [...] dob, trombita és zeneszóval” vonultak, míg Bem lövegei el nem némították a muzsikaszót.⁵⁴ Az 1849. február 24-én Cibakháza ellen felvonuló császáriak rohama alatt osztrák oldalon a Károly főherceg gyalogezred zenekara játszott.⁵⁵ A nagysallói ütközet elején a császári zenekarok a *Gott erhaltét* játszották.⁵⁶ Az 1849. június 27-i íhaszi ütközetben Schütte altábornagy este hat óra tájban rendelte a tömegek előrenyomulását zeneszó mellett.⁵⁷ Egy nappal később, az 1849. június 28-i győri ütközetnél Benedek Lajos vezérőrnagy jelentése szerint a „12. vadászzászlóaljnál a [4. Hoch- und] Deutschmeister-ezrednél és a Constantin honvédő zászlóaljnál állandóan felhangzott a zene; a csapatok lelkesültsége magasba tört, a császárt a hadseregénél tudták”.⁵⁸ Július 2-án a komáromi csatában a magyar jobbszárnyon, a Janik János ezredes vezette hadosztályt támadó császáriak zenére indultak támadásra. Ludwig von Wolgemuth altábornagy hadteste, a csata reggelén Újszöny irányába díszszemleszerűen, hangos zeneszóval vonult, mivel ennél a seregtestnél jelen volt I. Ferenc József is.⁵⁹

A délvidéki „kisháborúban” a szerbek is mindig zeneszó mellett támadtak. Károlyfalvánál „igen szép darabot húztak a rácok török bandistái, de bezzeg elhallgattak vele,” ahogy bekerítve tüzelni kezdtek rájuk. „Mindjárt szétfutottak, némely nehezebb eldobált hangszereket is találtunk a városban.”⁶⁰

Megjegyezzük még, hogy a szabad rablást az ébresztő jelével kezdhették meg a katonák.⁶¹

⁵³ *Imreh* 2003. 84–85. o.; *Czetz* 2001. 54. o.; *Gracza* 1894. 10. o. Arról, hogy nem egy, hanem több zenekar is játszott, a 62. ezred krónikája ír. Lásd *Bichmann* 1909. 227. o.

⁵⁴ *Csutak* 1868. 146–147. o. és *Potemkin* 1868a. 98. o.

⁵⁵ A 3. (Károly főherceg) gyalogezred 3. zászlóaljának jelentése a folyó hó 25-én Cibakházánál lezajlott ütközettről a fenti zászlóaljra vonatkozóan. Cegléd, 1849. február 26. Közli: *Csikány* 2003b.

⁵⁶ *Molnár* 1880. 121. o.

⁵⁷ *Hermann* 1999. 32., 121. o.

⁵⁸ Benedek cs. kir. vezérőrnagy jelentése a június 28-i győri ütközetről. Bőny, 1849. június 30. Közli: *Farkas* 1998.; „Constantin honvédő zászlóalj”: a 18. (Konstantin nagyherceg) sorgyalogezred 1. Landwehr zászlóalja. A cs. kir. hadsereg ún. német sorgyalogezredeinek olyan zászlóalja, amelynek legénysége az ezred véglegesen szabadságolt állományából állt, a kiegészítő kerületében állomásozott, és teljes létszámra csak háború esetén töltötték fel és küldték a harcmezőre.

⁵⁹ *Csikány* 2003a. 95–96., 139. o.

⁶⁰ *Büttner* 1990. 33., 60. o. Itt nem török nemzetiségű zenészekről van szó, hanem forrásaink a katonazenét is sokszor jellemzik, említik „török” zeneként, amely egyébként Európában is elterjedt elnevezés volt. Ez abból fakadt, hogy a klasszikus katonazenekar sok fúvós és ütőshangszert használt, hasonlóan az előképnek tekintett oszmán janicsárzenekarhoz, a *mehter*hez. A császári seregben a „török” zene, illetve zenekar csak a török hódoltság felszámolása, valamint az állandó ellenséges feszültség oldódása után vált a repertoár részévé a 18. század vége felé. Valószínűleg oszmán hatásra emelkedtek a zenekarok létszámai is. Az európai katonazenekarok által előadott és a valódi török mehter-zene viszonyát jól jellemzi, hogy amikor Ahmed Efendi oszmán követ meghallgatta Nagy Frigyes porosz uralkodó „török” bandáját, megrökönyödve jelentette ki, hogy az nem török zenét játszik. *Bowles* 2006. 553. o. és *Pirker* 1990. 9–10. o.

⁶¹ *Barcy – Karch* 1985. 110. o.

Losoncot 1849. augusztus 9-én Fábry János visszaemlékezése szerint táborigényező zenére gyűjtötték fel az oroszok.⁶²

Ha nem volt kéznél zenekar, akkor a megfelelő pillanatban elkezdett éneklés is rendkívüli pszichológiai hatással érhető fel. A pákozdi csatában Mack József ütegének fiatal tüzei az első ellenséges ágyúszóra a *Szózatot* kezdték énekelni, és csak akkor hagyták abba, mikor tüzet vezényeltek nekik.⁶³ 1849. március 5-én a szolnoki csatában a 9. zászlóalj erős ágyútűzbe került, parancsnokuk, Elek Ferenc őrnagy ekkor énekelni kezdte azt a dalt, amellyel az egységet még Kassán toborozták (*Gyere pajtás katonának...*). Az első strofa után rohamot vezényelt, és katonái lelkesen követték.⁶⁴ Az 1849. július 15-i váci csatában a honvédek, miközben a város egy része égett, az *Ég a gunyhó, ropog a nád* című nótával, cigányzene kíséretében támadták meg az orosz csapatokat.⁶⁵ A turai ütközetben a lengyel ulánusok a légió dalát, a *Nincs még veszve Lengyelországot* énekeltek, miközben felsorakoztak a csatára. Az orosz tüzéség sikertelenül próbálta beléjük fojtani az éneket.⁶⁶

Kevés adatunk van arra, hogy a muzsikáláson kívül használták-e a zenészeket más feladatokra is. A temesvári erődben az osztrákok a 31. Leiningen gyalogezred zenészeivel enyhítették a vártüzei hiányát, például ők segítettek a várfalakon magasított lövegálpakat készíteni a jobb kilövés érdekében.⁶⁷ Az aradi vár 1848. december 14-i felmentésekor a támadó császáriak annyira tüzerhiányban szenvedtek, hogy 18 ágyújukat a harcban „zömében a Leiningen-gyalogság zenészei és egyéb napszámosok kezelték”.⁶⁸

Megtévesztés és cselvetés

Az eredetileg parancsközvetítő dob- és trombitajeleket rendszeresen használták az ellenség megtévesztésére: félrevezető hadmozdulatok érdekében a hangászokat összevonva vagy ide-oda vonultatva lehetett sokkal nagyobb tömeget mutatni a ténylegesnél, de a hamis támadó vagy visszavonuló jelek alkalmazása is bevált módszer volt. A magyar táborigényező utasítás kifejezetten ajánlotta a rajtaütés pillanatában az „ellenség megdöbbenését a dobok pergetése, trombiták harsogtatása és a katonák harczzaja által nevelni, rémülését öregbíteni és a valónál sokkal nagyobb erőnket elhíttetni”.⁶⁹

⁶² Fábry János emlékiratai I. k.

⁶³ Molnár 1989. 99. o.

⁶⁴ Büttner 1990. 74. o.

⁶⁵ Markó 1927. 39. o.

⁶⁶ Kovács 2016. 225. o.

⁶⁷ Rückblicke 1853. 16. o. és Csikány 2015. 289–290. o.

⁶⁸ Leiningen cs. kir. vezérőrnagy jelentése az aradi vár 1848. december 14-i felmentéséről és élelmi-szerrel való ellátásáról. Közli: Farkas 1998.

⁶⁹ Táborigényező utasítás 1849. 352. o.

A dobjelek erejét mutatja Kassai Vidor anekdotája, mely szerint „félnapig az tartotta vissza a rácok bejövetelét Kis Zomborba, hogy egy kiszolgált katonaeMBER a falu dobját veregette föl s alá az utcákon; a rácok azt vélték, hogy honvédség van a faluban”.⁷⁰

A *Marcius Tizenötödike* beszámolója szerint 1848 őszén Fiáth György nyugalmazott cs. kir. huszárcapitány, a szerbek elleni harc során elesett Fiáth Pompejusz apja, alig 500 fős csapatával Abánál szembetalálkozott a Phillipovich vezette sokkal nagyobb erővel. Fiáth széles arcvonalon állította fel embereit a falu előtt, azok előtt nyargalva osztogatta fennhangan parancsait azt a hitet keltve, hogy sokkal nagyobb erők felett rendelkezik. A tüzelést megkezdve a hátrébb elrejtett 18 dobossal is rohamot veretett, valamint a templomtoronyban megfigyelésre kiküldött trombitással is rohamjelet fújtatott, mire az ellenség gyorsan meghátrált.⁷¹ Roth és Phillipovics bekerítésénél Görgei Artúr is klasszikus hadicselt alkalmazott. Amikor Csósznál rábukkant az ellenséges menetszlopra, egy gyenge század huszárral szorosán követte őket, és lassításuk érdekében lovassági roham elleni alakzatok alakítására kényszerítette őket. Hogy szerény ereje ne lepleződjék le, a tagolt terepen „hol jobbra, hol balra az úttól, egy-egy szakasz huszárt fel-feltüntetett, az ellenségnek majd közepével majd meg szárnyaival szemben, míg egyes huszárok földötten messze előre vágatva, két oldalában bukkantak fel egy-egy domb mögül, s az egyetlen trombitásunk is hol itt, hol amott szólalt meg”.⁷²

1848. október 18-án a Hunyadi-csapat századosa, Hunyadi Ede úgy mutatott a valóságosnál nagyobb erőt, hogy Hodos faluban a dobosokkal rohamjeleket veretett, mintha egy jelentős erő került volna a horvátok hátába. A falu előtt csapatával meglepte a horvátokat, miközben a visszavonuló ellenséget a másik oldalról utolérték a magyar huszárok, illetve egyre több magyar egység érkezett. A horvátok látva bekerítésüket megadták magukat.⁷³

December 15-én a jarkováci ütközetben a magyarok egy csapata úgy vágott át az ellenséges vonalakon, hogy Reinhart József Hannover-husár trombitás mindig előrelovagolva attakot fújt, majd egy huszár osztag nagy robajjal, de rövid időre követte. A színlelt huszárroham hatására a szerbek folyamatosan menekültek, és utat nyitottak a magyar csapatoknak.⁷⁴

A medgyesi ütközetben, 1849. március 2-án, mikor a magyarok lószere kifogyóban volt, csapataik pedig erős ágyútűz alatt álltak, Bem a dobosokat használta cselvetésre: egybevonta az összeset, majd két részre osztva őket, mindegyik mellé egy szakasz honvédet is rendelt egy tiszt parancsnoksága alatt. A tisztek azt az utasítást kapták, hogy az egyik csapat jobbra előre, míg a másik a balra lévő dombra vonuljon fel és közben úgy verjék a marsot, hogy „rezegjen a föld belé. Amikor az ellenség az ágyúzást beszünteti, jöjjenek vissza, de akkor

⁷⁰ Kassai 1940. 24. o.

⁷¹ *Marcius Tizenötödike*, 1848. október 11. (49. sz.) 719. o.

⁷² Görgey 1916. 407. o.

⁷³ Hermann 1995. 23. o.

⁷⁴ Vendrei 2018. 175–176. o.

nem szabad dobolni! Értik?! Előre!” A csel bevált: az osztrákok a bekerítéstől tartva abba hagyták a tüzelést és elvonultak, így a magyarok rendezhették soraikat és pihenhettek.⁷⁵

A hatvani ütközetben Józef Wysocki hadosztályának tábornoki tisztje, Andrzej Grochowalski a hatvani híd elfoglalásakor a híd közelében több tucatnyi dobost vont össze és rohamjelet veretve kívánta nagyobbak láttatni csapatait.⁷⁶ 1849. június 15-én a Zalatna felé vezető úton egy hídnál az olasz légió 2. százada csak úgy tudott a bekerítéstől megmenekülni, hogy miután az egyik oldalon visszaverték a románok támadását, a másik oldal felé rohamot doboltak, miközben csendben elvonultak.⁷⁷

A branyiszközi áttörés sikerének egyik tényezője a huszártrombitások leleményes alkalmazása volt, de ennek részleteiben már némileg eltérnek a források. A leghitelesebbnek Üchritz Emil Pompéry Jánosnak írt február 24-i levele tekinthető. Ebben beszámolt arról, hogy maga mellé véve három huszár trombitását, az erdő takarásában egy különítménnyel vonult fel, és folyamatosan a vadászindulót fújatta. A csel annyira bevált, hogy a sebesülten fogságba esett császári tisztek azt kérdezték, hogy a balszárnyon olyan gyorsan előrenyomuló, és a császáriak között pánikot okozó nagyszámú tiroli vadász hova tűnt? A magyarok kitaró támadása mellett ez is hozzájárult ahhoz, hogy a császáriak feladták a hágó védelmét.⁷⁸ Más forrás szerint Guyon Cornides Lajos alá rendelte az utászokat, két század vadászt, két ágyút, valamint a „Sobrihuszárok” [vagyis a 12. (Nádor) huszárezredbeli] trombitásait, hogy a hegyek között vonulva riadókat fújjanak és lármát csapjanak, akik ezt óriási sikerrel hajtották végre.⁷⁹ Tirts írása szerint Guyon az Újházy vadászokat küldte ki az összes huszártrombitással, és mind a hat kürtös egyszerre fújta a vadászindulót. Eközben „Piller dandára is Szepesváraljáról sebes léptekkel érkezett meg a csataterre, és az összes dobok erős pergése mellett sietett a hegyen fel. Mindez lelkesítőleg hatott a honvédekre, leverőleg az osztrákokra, kiknek sorai ingadozni kezdtek.”⁸⁰ Egy napló szerint Guyon egy huszártrombitást leszállítottatott lováról, és a „vadász-marsot” fújatta vele.⁸¹ Ami biztos tehát, hogy a huszártrombitások a vadászindulóval sikeresen megtévesztették az osztrák csapatokat és döntő szerepet játszottak a sikerben.

A híres 1849. március 24-i losonci rajtaütés során is kiválóan éltek a magyarok a zenei megtévesztés eszközével. Az összesen 33 fős huszárcsapat parancsnoka, Jánosy Szilárd főhadnagy azt javasolta Beniczky Lajosnak, hogy amikor bevágtat huszáraival a város közepébe, biztosan azt fogják hinni, hogy csak egy előőr, amelyet sokkal nagyobb számú

⁷⁵ *Imreh* 2003. 202. o.

⁷⁶ *Kovács* 2016. 131. o.

⁷⁷ *Massoneri* 2006. 331. o.

⁷⁸ *Waldapfel* 1955. III. k. 135–138. o.; Görgey István is hasonlóan írja le az eseményeket. *Görgey* 1885. I. k. 196–197. o.; Zám belly Lajos visszaemlékezése is ezt a verziót erősíti. *Zám belly* 1889. 365–366. o.

⁷⁹ *Platthy* 1861. 102–103. o.

⁸⁰ *Tirts* 1903. 19–21. o.

⁸¹ Perlaky Géza honvéd hadnagy naplóját lásd <http://www.perlakycsalad.hu/archivum/dokumentumok/perlaky-geza-honved-hadnagy-naploja/> (A letöltés időpontja: 2016. március 9.)

sereg fog követni. Jánosy, mikor észrevétlenül elérte a város szélét, trombitását visszaküldte Beniczkyhez, aki távolabbról kezdte el fújni a huszár indulót, amelyet a városba érkezéséig nem is hagyott abba, azt sugallva, hogy egy erős lovascapat közeledik. A huszárcsíny tökéletesen sikerült, a trombitaszóra teljes káosz uralkodott el az amúgy is meglepett osztrák erőkön, és fejvesztett menekülésbe fogtak. A hadizsákmány között szerepelt a 13. Wimpfen soryalozezred zenekarának teljes felszerelése, amellyel nem sokkal korábban még dicsőségesen játszva vonultak be a városba az osztrákok.⁸²

1849. április 28-án Lőcsénél a magyar csapatok megpróbálták lassítani a Vogel-hadtest előretörését. Egy szakasz vadászt azzal bíztak meg, hogy tüntessenek az osztrákok ellen, és vonulásuk során terjesszék el, hogy 30 000-es sereg érkezik az osztrákok ellen. E célból még egy embert is fogadtak, akivel levelet küldtek a lőcsei polgármesternek, utasítva, hogy készítse elő a nagy létszámú magyar sereg szállását és ételmezését. A levél az osztrákok kezébe került, este pedig a maroknyi magyar több tucat tábor tüzet rakott, mintha nagyobb előőrsök lennének. Vogel ennek hatására összes zenekarát és dobosát egész éjjel járatta és verette a „zapfenstreichot” (takarodót), jelezve, hogy ébren vannak.⁸³ Pár nappal később, május 7-én, miután az osztrák csapatokat a Cornides-féle vadászok Késmárkról és Béláról is kiszorították, az ellenség Szepesztótfalunál gyülekezett. Közben egy késmárki városi trombitást fehér lóra ültettek, és a bélai lovas nemzetőrökkel együtt csöndben próbálták bekeríteni a gyanútlan ellenséget, de végül egy fegyelmetlen alakulat túl korán elárulta magát. Így is a trombitásnak és a lovas nemzetőröknek volt köszönhető a mérsékelt siker, mert el tudták hitetni egy komolyabb lovas kontingens érkezését.⁸⁴

Pulszky Terézia jegyezte fel, hogy 1849 márciusában, mikor Jozef Miloslav Hurban emberei ismét feltűntek Gömör megyében, a magyar nemzetőrök felvonulására hamar megfuttak, illetve megadták magukat. Rőce (Revuca) falu nemzetőrének egyszerre hat lázadó adta meg magát, és a településre kísérve őket hamarosan egy dobosba ütközött, akinek megparancsolta, hogy kezdjen dobolni, aki valószínűleg gyülekezőt dobolhatott, mert a „jól ismert jelzés hallatán” hamarosan még öten megjelentek és megadták magukat. Így egy nemzetőr és egy dobos 11 fogollyal vonult be végül a faluba.⁸⁵

1849. június 19-én, a másnapi héthársi ütközet előtt egy nagyobb kozák alakulat vonult Héthárs felé felderítésre, amit észrevett a szintén kémlelésre Palocsára kiküldött 7 fős huszárcsapat, és a huszárkáplár trombitásával felmászott a vár fokára és riadót fújatott, mire az oroszok gyorsan visszavonultak attól tartva, hogy egy nagyobb magyar egységgel találtak össze.⁸⁶

A zenészeket rendkívül tudatosan használó egyik katona az egyébként nagyothalló egykori császári tiszt, Bátori Schulcz Bódog volt. Az isaszegi csatában Bátori Schulcz a hátráló

⁸² *Görgey* 1888. II. k. 145–146. o.

⁸³ *Tirts* 1903. 50. o.

⁸⁴ *Roxer* 2020. és *Tirts* 1903. 61. o.

⁸⁵ *Pulszky* 1986. 340–341. o.

⁸⁶ *Lesskó* 1898. 195. o.

magyarokat üldöző vértések ellen vezényelt szuronyt szegezve két századot, akiket tömeggé alakított, s 10 dobossal gránátos indulót veretett, 40 lépést a tömeggel előre haladt, majd a dobosokkal előbb rohamot, nem sokra rá pedig visszavonulót veretett. A manőver és a csatározók tüze együttesen elriasztotta a vértéseket. Újra gránátos indulót veretve 50 lépést haladt előre, és ott várta be a hozzá felzárkózó alakulatokat. A nagysallói ütközetben Bátori Schulcz ismét a gránátos induló hangjaira vonult fel, majd 60 lépés távolságból doboltatott rohamot. Június 25-én pedig a Vágnál Sempte falunál Pataki őrnagy zászlóaljából kiállított 12 dobos a gránátos indulót, majd a pihenőt verte.⁸⁷ Bátori Schulcz mindezzel azt hitette el a harc folyamán, hogy az ellenség válogatott harcosokkal fog szembe kerülni, ugyanis a gránátos indulót a császári hadseregben csak az elitnek számító gránátos csapatok dobolhatták menet közben (illetve magas rangú előjárók tiszteletére játszhatták), de kitüntetés jelleggel más alakulatok is használhatták. Érdemes megemlíteni, hogy a piski hídnál véghezvitt hőstetteikért Bem kitüntetésként engedélyezte a 31. zászlóaljnak, hogy mindig verhetik a gránátos marsot. Ismereteink szerint ez volt az első és egyetlen zenei jellegű kitüntetés a honvédseregénél.⁸⁸

Az osztrákoknál sem volt ismeretlen a megtévesztő hangjelzések használata, de egyelőre erről alig tudunk valamit. A szamosfalvi ütközetben, 1848. november 16-án Urbán a távolban doboltatott, mintha elvonulna, de közben csendben a magyar hadsereg közé vezette csapatait. A csel kis híján végzetes zavart keltett.⁸⁹

Néha maga a dobok és trombiták használatának tilalma szolgált az ellenség megtévesztésére, illetve hadmozdulatok elleplezésére. Bem 1849. február 4-én „reggel egész csendben szólította fegyverbe hadseregét, amely ez alkalommal csakugyan maroknyi volt. Még lármadobot sem veretett, holott értesülve volt afelől, hogy az ellenség Vizakna közelében van.”⁹⁰ 1849. május 2-án a Buda körülzárásához felvonuló hadtesteknek megtiltották a hangjelzések használatát a hadmozdulatok minél további elrejtése érdekében: „semmilyen ürüggyel sem szabad trombitához nyúlni vagy egyéb játéknak hallatszanania,” és a vonulás és táborozás során „a legnagyobb csendnek és éberségnek kell lennie.”⁹¹

Teljes zenekarok bevetésére is sor került a csatatereken, amelynek célja egyértelműen a pszichológia hadviselés volt: a saját csapatok lelkesítése és az ellenség megfélemlítése. Különösen a meglepetésszerű támadás esetén még nagyobb zavart kelthetett az ellenség soraiban a zenekarok hangjának felzendülése; mint a fentebbi aradi példánál láthattuk, a zenekar eleve egy legalább ezredszintű erőt sugallt a császáriak számára. A zenekarok és a *Rákóczi-induló* pszichológiai fegyverként való alkalmazásának egyik legtudatosabb használója Máriássy János alezredes volt. Az 1848. december 4-én az aradi vár elfoglalására

⁸⁷ Bátori Schulcz 1870. 58–59., 64., 81. o. Itt valószínűleg a 26. honvédszászlóaljnál szolgáló Pataky Kálmán századosról van szó, akit 1849. június 22-én Nagysándor József tábornok őrnagyi rangra terjesztett fel, de ténylegesen nem léptették elő. Bona 2009. 186. o.

⁸⁸ *Honvéd*, 1870. december 8. (49. sz.) 39. o. és *Barcy – Karch* 1985. 161–162. o.

⁸⁹ *Imreh* 2003. 63. o.

⁹⁰ *Imreh* 2003. 97. o.

⁹¹ Görgei Artúr honvéd tábornok parancsa. Tata, 1849. május 2. Közli: *Farkas* 1998.

indított támadása ugyan kudarcba fulladt, de a haditerv része volt a figyelemelterelés is: az Újaradról a vár felé vezető úton lévő híd alatt egy cigánybandát helyezett el, hogy a megfelelő kürtjelre kezdje el játszani a *Rákóczi-indulót*. A rajtaütés azonban nem várt fizikai akadályok miatt megghiúsult, ráadásul a zenekar mellé rendelt tiszt félreértelmezte a visszavonulásra kiadott trombitajelet, és rázendített a muzsikára, mire ezt mások a roham jelének vették. Máriássy az OHB-nek küldött december 4-i jelentésében egy hadnagyot vádolt a kudarc miatt: „nagy széltől megsalatra kürtje által a lármázásra jelt” adott. Kiss Antal, akkori székely százados, későbbi őrnagy visszaemlékezésében is egy idő előtt megszólaló kürtjelnek tulajdonítja a kudarcot. Széll János emlékiratában viszont azt jegyezte fel, hogy a „várba vezető töltés melletti fogadó előtt álló zenekar – azt gondolta a zaj keletkezete s fegyverek ropogásakor, hogy már a Vár kezünkbe esett v[agy] hogy be vettük elkezdett Nemzeti indulót húzni”, amely riadóztatta az őrséget.⁹² Más alkalommal pedig, amikor 1849. február 24-én Máriássy Pétervásárára vezetett rajtaütést, amelyre a honvéd- és huszárszázadok, valamint ágyúk mellett a Zanini-zenekart is magával vitte. Az akció során a zenekar a tartalékként álló 2 gyalogos és egy huszárszázad, valamint az ágyúk mellett állt. Amikor a gyalogság lerohanta a falut, a zenekar rázendített a *Rákóczi-induló*ra, illetve Máriássy egy ágyút is elsülttetett, hogy nagyobb zavart keltsen az osztrákok között.⁹³

1849 áprilisában Komárom erődjénél egy átcsoportosítás leplezésére, figyelemelterelésként alkalmazták a zenészeket: összehívták az összes zenekart és zenészt, majd megparancsolták nekik, hogy minél hangosabban játszanak, amelyre a katonák és polgárok kurjongatással erősítettek rá. Ezalatt két zászlóaljat csendben átcsoportosítottak a támadáshoz a harkályi magaslatokhoz.⁹⁴

Protokollfeladatok

A hadiszokások szerint a trombitások és dobosok egyik sajátos és kiemelt feladata volt a parlamentírozás, pontosabban a parlamenterek kísérése. A trombitások ekkor a Chamade-t (Hohe Ruf), vagyis a fő felhívót fújták folyamatosan. A parlamentírozásnak több oka lehetett: megadásra való felszólítás, fegyverletételi és megadási alkudozás, tűzszünet kérése, sebesültek kimentése a harcmezőről, fogolycsere, politikai tárgyalás. Amikor a parlament az ellenség tábora felé vonult, fehér zászló mellett trombita- vagy dobjellel is jelezték szándékukat.⁹⁵ A hangászoknak egyébként emiatt is nemcsak a saját hadseregük, hanem az ellenségés vagy szövetséges hadseregek jeleit is ismerniük kellett.

⁹² Máriássy 1999. 66–67. o.; MNL H2 1848:4875.; Potemkin 1867. 30–31. o.; Lakatos 1881. I. k. 157. o.; Kiss 1893. 9. f.; *Alföldi Hírlap*, 1848. december 13. (48. sz.) 189–190. o.; *Korompai* 2001. 298. o.

⁹³ Máriássy 1999. 87–89. o.

⁹⁴ *Lengyel* 1897. 27–28. o.

⁹⁵ *Barcy – Karch* 1985. 109. o. és *Marosi* 1994. 11. o.

Parlamenterek küldésére a szabadságharc idején is számos példát találunk. Az első, forrásainkban szereplő eset természetesen a pákozdi csatához köthető. Jellačić a vereségét követően parlamenti tisztjét egy trombitással küldte a magyar sereghez.⁹⁶

A legrészletesebb leírás az 1848. november 20-i dési követjárásról maradt meg. E szerint Harai Viktor 12 óra tájban érkezett 12 Vilmos-huszár, egy tizedes és egy trombitás kíséretében a Méla-hegy tövéhez, hogy Urbannak és Dés város elöljáróinak adjon át leveleket. „A trombitás jelt fűtt, a követ, fehérkendőt lobogtatott feje felett. Erre tompa dobörgés volt a válasz. A trombitás kíséretében, a híd felé jött, melynek kétharmada fel vala szedve s a vége eltorlaszolva. Harmadszor hangzik a hírnöki trombita, leverőt dobol a császári, s a torlasz mögül fehérkendőkel lobogtatnak a tiszték. A híd talpfáin a torlaszig hatol, s annak tetejére ülve monda küldetése célját.”⁹⁷

Amikor a Nádasi-szorosnál Simunich előrenyomulását próbálták feltartóztatni a magyar seregek, a sok osztrák halott és sebesült miatt egynapos fegyverszünetet kértek a császáriak. A tárgyalásra érkező osztrák tiszt fehér jelzéssel és egy trombitással érkezett.⁹⁸

A marosvásárhelyi ütközet (november 5.) előtt Gedeon altábornagy megadásra felszólító parlamenti küldött a magyar táborba. A követet jelző trombita pont a magyar huszárok támadása előtt szólalt meg, amelyre a képzett katonák fel is hagytak a támadással. Gedeon azonban megsértve a hadijogot, a tárgyalás alatt előbbre vonta ütegeit.⁹⁹

1849. január 3-án a Windisch-Grätzhez menő magyar országgyűlési küldöttséget egy hadnagy és egy káplár vezetésével egy 12 huszárból álló különítmény kísérte. Az osztrák táborhoz fehér kendővel és trombitással közeledtek, jelezve követi mivoltukat.¹⁰⁰

Jalovics György visszaemlékezései szerint a kápolnai csatában egy elesett osztrák főtiszt szemrevételezésére egy császári katon orvos érkezett a csatamezőre, aki egy trombitással kísérve jelezte békés szándékát.¹⁰¹

A hadiszokások szerint szabályos ostrom előtt az erősséget vagy a várost követek útján megadásra szólítottak fel; ekkor is „chamade”-t fűjtak.¹⁰² 1849 júniusában az oroszok által körbezárt brassói fellegvárnál egy kürtőssel kísért parlamenti útján szólították fel a védőket a megadásra, amelyet azok elutasítottak. Két nappal később azonban már a védők küldték ki Bihari Sándor hadnagyot parlamenti ként egy dobossal, hogy 48 órás fegyverszünetet kérjenek.¹⁰³

1849. május 3-án Temesvárnál egy meg nem nevezett huszártiszt parlamenti ként egy trombitással együtt lovagolt az ellenséges állások felé és próbálta átadni a feladásra szólító

⁹⁶ *Hatala* 1898. 13. o.

⁹⁷ *Kádár* 1890. 125. o.

⁹⁸ *Massoneri* 2006. 71. o.

⁹⁹ *Székely* 1893. 22–23. o.

¹⁰⁰ *Csengery – Kellemes Melczér* 2000. 411., 418. o.

¹⁰¹ *Vahot* 1861. 55. o.

¹⁰² *Barcy – Karch* 1985. 109. o.

¹⁰³ *Hochbauer* 1998. 34–36. o.

levelet, amelyet azonban az osztrákok felbontatlanul és tiszteletlenül egy parasztleánnyal küldtek vissza.¹⁰⁴

Potemkin Ödönt 1849. június 30-án arra utasították, hogy egy trombitást maga mellé véve vigyen át Temesvár osztrák parancsnokságnak egy nyílt „depeche”-t, amelyben felajánlották a polgári lakosság kivonulását az ostromlott erődből. Tóth János trombitás a harctér szélére érve „indulót” fűjt, mire mindkét oldalon abba hagyták az ágyúzást, és így érték el az osztrák vonalakat.¹⁰⁵ Görgei követei, Seherr-Thoss Arthur és Esterhazy István viszont inkább a szerencsének köszönhették sorsukat, mikor követként Miskolcra, Cseodajev tábornok főhadiszállására tartottak. Ők is csak trombitást vittek magukkal, mikor Gesztelynél egy kozák csapattal találkoztak, akik először mind a trombitás jeladását, mind Seherr-Thoss zsebkezdőlengetését – tudatlanságból vagy akarattal, nem derült ki – figyelmen kívül hagyták, és rálóttek a követekre.¹⁰⁶

1849. augusztus 16-án Dévánál a 73. zászlóalj küldött Lüdershez parlamentert, amely Thorotzkay Sándor hadnagyból, egy huszár tizedesből és egy trombitásból állt; az utóbbi a „szokásos Ruf”-ot fűjta és rendkívül félt attól, hogy a szemben álló kozákok nem ismerik a katonai szabályzatot. Más forrás szerint a Dévánál álló magyar csapatok fegyverletétele előtt Beke József ezredes egyetlen trombitás kíséretében lovagolt ki a piski hídhoz, hogy az oroszokkal tárgyaljon.¹⁰⁷

Úgy tűnik, a trombitával kísért követjárás gyakoribb volt, talán elegánsabb is egy törzstiszt számára, mivel ritkábban jegyezték fel a dobosok kíséretét a hadikövetek küldésénél. A dobosok alkalmazása az adott pillanatban a lovasalakulatok hiányára is utalhat. Az ozorai fegyverletétel alkalmával Roth fehér zászlóval egy dobos kíséretében érkezett.¹⁰⁸ 1849. január 21-én Arad ostromakor Galsai Kovách Ernő százados a 29. zászlóalj egy dobosának kíséretében vitt egy levelet az osztrák parancsnokhoz. A válaszra várakozva kiderült, hogy a román származású honvéd valójában az aradi várból kiszökött és átállt dobos volt. Annak ellenére, hogy a császáriak felismerték, szerencséjére nem fogták el, pedig a hadijog alapján megtehették volna az egykori szökevényyel; tegyük hozzá, hogy ugyanakkor ezzel megsértették volna a parlamenterekre vonatkozó hadijogot.¹⁰⁹ A mi szempontunkból fontos megjegyezni, hogy a feladatra olyan dobost választottak, aki képzett volt és kiválóan ismerte a dobjeleket.

A példák alapján biztosak lehetünk abban, hogy a várak körülrólásokor, illetve a várórség és az ostromseregek parancsnokságai között gyakori volt a parlamentírozás a vár feladására való felszólítás, a tárgyalások vagy a fogolycserék ürügyén. Így a fent leírt jelenetek, azaz a dobos vagy trombitás előírt jelzései kíséretében megjelenő tisztek fogadása – ha a hadijogot

¹⁰⁴ Berkeszi 1904. 73. o.

¹⁰⁵ Potemkin 1867. 67–72. o.

¹⁰⁶ Seherr Thoss 1881. 298. o.

¹⁰⁷ Thoroczky 1887. 50–51. o. és Süli 2017. 115. o.

¹⁰⁸ Bertók 1999. 124. o.

¹⁰⁹ Galsai Kovách 1911. 29–30. o.

betartották –, mindig ugyanazzal a koreográfiával történtek. Forrásaink valószínűleg pont ennek a hadijog által megkövetelt és végrehajtott rutinnak köszönhetően nem is tartották fontosnak mindig leírni a formát, illetve a hangászok kíséretét.¹¹⁰

Veszteségek és kitiüntetések

A magyar tábori utasítás egyedül az ellenséges lovastábor megtámadásakor ajánlotta, hogy a tiszteket és a trombitásokat igyekezzenek meglepni és elfogni a szállásokon.¹¹¹ Ezen kívül nem ismert, hogy a tisztekhez vagy zászlótartókhoz hasonlóan a hangászok és zenészek kiemelt célpontok lettek volna az ütközetekben, de számos elesett vagy sebesült hangászról vallanak a források. Az 1848. július 14-i szenttamási ütközetben ágyúgolyó által sebesült meg a 3. zászlóaljba tartozó Kiss József dobos.¹¹² A pákozdi csatában megsebesült és október 8-án elhunyt 23 éves Rozenberg Józsefet, a 34. Prinz von Preussen sorgyalogezred muzsikusat Martonvásáron temették el.¹¹³ December 16-án már a Nezsider környéki harcokban volt megtalálható az említett gyalogezred zenekara, ahol a két, nagydobot viselő katonát egy ágyúgolyó ölt meg.¹¹⁴ December 28-án a bábolnai ütközetben újabb két dobost veszítettek el.¹¹⁵ Komáromnál a 37. zászlóalj dobosaként 1849. január 21-én esett el egy Tanaszky nevű zenész.¹¹⁶ Szemere Bertalan a január 31-i tokaji ütközet után kiemelte, hogy 2 zenészt is fogságba ejtettek a császáriak, „kiknek táboraink nagy hiányát érzik.”¹¹⁷ A szegedi tábori kórház 1849. május 20-i kimutatásában szerepel Benigni Mihály 2. (Hannover) huszárezredbeli „tárogató”, azaz trombitás, aki „jobb alcombja nyomoréksága” miatt szorult ápolásra. Sebét 1849. február 2-án Becskerekénél szerezte.¹¹⁸ Vizaknánál a 31. zászlóalj előtt zenélve haladó Nagy József klarinétos és Szirma József vadászkiürtös halt hősi halált.¹¹⁹ A 9. zászlóalj az isaszegi csatában elesett vagy megsebesült 98 közvéteze közül 7 dobos volt, vagyis a hangászok több mint fele veszteséglistára került, ami kivételesen magas arány.¹²⁰ 1849. június 20-án Nyárasdnál az egyik honvéd dobos egy közeli gránátrobbanástól süketült meg.¹²¹ Amikor Ácsnál 1849. július 2-án az 1. zászlóalj komoly veszteségeket szenvedett, az osztrák jelentés kitért arra is, hogy nemcsak a csapatzászlót szereztek meg, hanem egy dobot is.¹²² Kőműves Gergely ágyús szekerész trombitás a besztercei ütközetben sérült meg, és „nagy

¹¹⁰ Bajzik művében számtalan parlamentírozásról olvashatunk, de egyiknél sem említ hangászokat. *Bajzik* 2020.

¹¹¹ Tábori utasítás 1849. 354. o.

¹¹² MNL OL H 92 2165. Damjanich jelentése. Óbecse, 1848. július 16.

¹¹³ *Lencsés* 1990. 64. o. és *Demeter* 1998. 46. o.

¹¹⁴ *Hatala* 1898. 23. o.

¹¹⁵ *Ruisz* 1906. 46. o.

¹¹⁶ *Szinnyei* 1887. 491. o.

¹¹⁷ *Dér – Hajagos – Hermann* 2004. II. k. 282. o.

¹¹⁸ MNL OL H 75 1849:16197.

¹¹⁹ *Markó* 1899. 206. o.

¹²⁰ *Hoffman* 1906. 46. o.

¹²¹ *Szinnyei* 1887. 147. o.

¹²² *Csikány* 2002. 815. o.

szerű tők sérve miatt” alkalmatlanság miatt obsittal bocsájtották el saját kérésére.¹²³ Nagy György, a 47. honvéd zászlóalj dobosa is sebesülteként lett feltüntetve.¹²⁴

A Vasvári Pál által szervezett Rákóczi-szabadcsapat 1849. május 11-i illetmény-kimutatása 8 dobost és 7 hangászt, a május 28-i létszákimutatása pedig 8 dobost és 10 hangászt említ: ismereteink szerint egyébként ez volt az egyetlen szabadcsapat, amely állandó zenekarral is rendelkezett. A történeti hagyomány szerint, amikor Vasvári és társai Beck tüzemester ágyúja mellett elestek, a zenészek végig, halálukig játszották a harci dalokat.¹²⁵

Tipikus filmes, szépirodalmi ábrázolás, amint a honvédeket kisdobosok vezetik harcba. Ez azonban valóban nem volt ritka. A komáromi 13 éves Buza Sándor a 37. zászlóalj soraiban esett el, ugyanott szolgált „kis dobosként” Germann Károly és Váczy József is. Az utóbbi, 1849. január 13-án Nyárasdnál esett át a tűzkeresztségen, ahol átlőtték a dobját és az ijedségtől hazáig futott.¹²⁶

Cibakházánál esett osztrák fogságba – vagy szökött meg – Kovács Mihály dobos, aki azt vallotta, „hogy a visszavonulás jelét doboltam, de nem akartam én ezt folytatni, hanem az alkalmat kihasználva, a császári csapatokhoz átmenni, mely sóvárgó kívánságtól sokan a bajtársaim közül is szenvednek, amihez ők nem találtak kedvező alkalmat”.¹²⁷

Még egy majdnem fogságba esett „zenészt” említenék, akiről a következő történet maradt fent. 1849. február 8-án, mikor Aradra betörték a császári csapatok, és a helyzet kritikussá vált, Gyulai Gaál Miklós parancsnokot nem lehetett megtalálni. Saját szavai szerint: „éjjel megtettem minden intézkedést a Marosvonal védelmére [...] és nyugodtan vártam a fejleményeket. Reggel 10 óra tájban eszembe jutott egy zenedarab, melyet már régen nem játszottam. Elővettem a kottatartót és hegedültem.” A lejegyző Kovách Ernő hozzátette: „a kíséretet hozzá már órákig bömbölte vagy száz hatalmas ostromágyú!!!” Majd folytatta Gaál szavait: „Éppen javában hegedülök, mikor berohan hozzám a segédtszem: »Herr General, ich melde gehorhsamst, die Unserigen reteriren!« Rém bosszankodtam, mert zavart a szerencsétlen! »Nun was ist denn weiter?! Wenn sie reteriren, werden sie auch wieder avancieren!« Éppen a legérdekesebb helyen zavart meg - kénytelen voltam megint ugyanott kezdeni a partitúrát. De azt hiszi, lehetett nyugodtan játszani? Minden pillanatban rohant be egy futár, hogy retirálunk. Végre nagy ijedten szalad be a feleségem, hogy meneküljünk, mert a rácok már ebben az utcában vannak. Ekkor aztán sajnálatomra le kellett tennem a hegedűt, pedig éppen most jött a pártitura legérdekesebb része! Lóra ültem és mentem a dolgokat megtekinteni!” És csakugyan, ha a rácok gyorsan előrenyomulnak és nem vesztegetik az idejüket azzal, hogy végigrabolják a fél várost, megtörténhetik, hogy a hadvezért hegedűjével együtt fogják el.”¹²⁸

¹²³ MNL OL H 75 1849: 5926. 1849. július 16.

¹²⁴ *Hermann – Bona – Molnár* 2020. 205. o.

¹²⁵ MNL OL H 75 1849:16833.; *Szabó* 1893. 91. o.

¹²⁶ *Szinnyei* 1887. 52–53., 58–59., 141. o.

¹²⁷ Jegyzőkönyv. Pest, 1849. február 25. Közli: *Csikány* 2003b.

¹²⁸ *Galsai Kovách* 1911. 40. o.

Kevés kitüntetett hangászt ismerünk: Máthé Jánost, a 11. székely huszárezred dobosát(?),¹²⁹ Szabó Józsefet, a 31. zászlóalj dobosát, valamint az 1849. augusztus 3-i komáromi kitörés után a 6. huszárezred trombitását, Szalpek Jánost tüntették ki a szabadságharc során. Mindhárman III. osztályú érdemérmeket kaptak.¹³⁰ Császári oldalról Mészáros János gránátos dobos a vizaknai ütközetben mutatott bátorságáért kapott 1849. március 1-jén 2. osztályú ezüst Vitézségi Érmeket.¹³¹

Összegzés

A szabadságharc honvédseregének katonái a kötelező és létfontosságú dob- és trombitajeleket jól elsajátították és alkalmazták. Az előírás szerinti feladatokon túl a zenészeket, az ellenség által is jól ismert hangjelzéseket több tiszt, vagy akár csak egy képzett dobos/trombitás nagyon tudatosan használta megtévesztésre és cselvetésre. A hangásokat megfelelő pillanatban alkalmazva komoly taktikai sikereket lehetett elérni, így önmagában is fegyverként értelmezhető a tevékenységük. Ritkább esetben küzdelmeket megfordító, eldöntő szerepe is lehetett, amelyre a branyiszkói áttörés mutat kiváló példát. Ez nem a magyar virtus része, hiszen az ellenséges oldalon is vannak példák a zenészek ötletes és rendhagyó alkalmazására, és nem kétséges, hogy a császári és cári csapatok is hasonló hatékonysággal alkalmazták ezeket a módszereket, de egyelőre kevés forrás áll erről rendelkezésünkre. A dobosok és trombitások fontos szerepet tölthettek be a hadijog alkalmazásánál is: részesei voltak a parlamentírozásnak vagy az ostromprotokollnak.

A példákon keresztül jól látható, hogy bár a magyar honvédsereg egyrészt a katonai élethez szükséges dobosokat és trombitásokat tekintve is állandó létszámihiánnyal küzdött, valamint alig rendelkezett professzionális katonazenészekkel és zenekarokkal, a katonai hangjelek és a katonazene nélkülözhetetlen és fontos szerepet töltött be a szabadságharc folyamán. A kvázi-hivatalossá vált *Rákóczi-induló* lelkesítő és bajtársi közösségszervező ereje tagadhatatlan volt a katonák és a civilek között is, amelyet a rá adott osztrák reakciók is megerősítenek. Ahol volt lehetőség, a *Rákóczi-induló* mindig szólt a harcmezőkön és azon kívül is.

A fenti adatok felhívják a figyelmet a hangások és a katonazene eddig mellőzött szerepére, így a további kutatások számos új elemmel gazdagíthatják a szabadságharcról szóló ismereteinket.

¹²⁹ A forrásműben elírás történet, ugyanis a huszároknál trombitások szolgáltak és nem dobosok.

¹³⁰ *Szinnyei* 1887. 24. o. és *Makai* 2001. 157., 161. o.

¹³¹ *Bichmann* 1909. 234. o.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- Kiss* 1893. *Kiss Antal*: Jegyzetei az 1848–49-es forradalommal kapcsolatosan: Élmények az 1848/9-ki önvédelmi harc idejéből. Felolvasva Gyergyószentmiklóson, az 1893. március 12-én tartott megemlékezésen. Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár, Kolozsvár. MS 3186
- MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, Budapest
- MNL OL H 2 Az 1848–1849-i minisztériumi levéltár, Miniszterelnökség. Általános iratok
- MNL OL H 9 Az 1848–1849-i minisztériumi levéltár, Belügyminisztérium. Elnöki iratok
- MNL OL H 75 1848–49-es Hadügyminisztérium. Általános iratok
- MNL OL H 92 1848/1849-es minisztérium Országos Nemzetőrségi Haditanács. Közös en kezelt általános iratok

BIBLIOGRÁFIA

- Ambrus* 1892. Az 1848 és 1849-ik évi szabadságharcban részt vett római és görög katolikus paphonvédek albuma. 1. k. Szerk. *Ambrus József*. Nagy-Kikinda, 1892.
- Aggházy* 2001. *Aggházy Kamil*: Buda ostroma 1849. május 4–21. Budapest történetének forrásai. 1. k. S. a. r., az előszót és a jegyzeteket írta *Hermann Róbert* – *Czaga Viktória* – *Kreutzer Andrea* – *Szoleczky Emese* – *Tóth Orsolya*. Budapest, 2001.
- Aschermann* 2018. *Aschermann Ferenc*: Nagy-Becskerektől Pákozdig. In: *Hegedüs János* – *Vendrei (Aschermann) Ferenc*: Kiss Ernő altábornagy, „a bánási nábob”. Szerk. *Hermann Róbert*. Budapest, 2018. 109–151. o.
- Bajzik* 2020. *Bajzik László*: Az aradi vár építése és hadieseményei az 1848–1849-es szabadságharcban. Budapest, 2020.
- Balogh* 2017. *Balogh Máté*: Katonai életem naplója. Szilárd János fővadász visszaemlékezése a nyári hadjáratra. *Hadtörténelmi Közlemények*, 130. (2017) 1. sz. 121–163. o.
- Barcy – Karch* 1885. *Barcy Zoltán* – *Karch Pál*: Hangászok – hangszerek – hangjegyek. Trombita- és dobjelek az osztrák–magyar hadseregben és haditengerészetnél (1629–1918). Budapest, 1985.
- Bátori Schulcz* 1870. Bátori Schulcz Bódog emlékiratai 1848/9-ki szabadságharcból. Kiadta és s. a. r. *Egervári Ödön*. Pest, 1870.

- Berkeszi* 1904. *Berkeszi István*: Bogma István naplójegyzetei Temesvár 1849. évi ostromáról. *Történelmi és Régészeti Értesítő. A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-társulat Közleménye*, XX. (1904) I–II. sz. 67–86. o.
- Bertók* 1999. *Bertók Béla*: Egy szabadságharcos feljegyzései. In: *Csatáry György*: Szabadságharc a végeken. Anno 1848–1849. Ungvár, 1999. 111–126. o.
- Bichmann* 1909. *Bichmann, Wilhelm*: Geschichte des k. und k. Infanterie-Regiments No. 62. Beszterce, 1909.
- Bozó* 1889. *Bozó Manó*: Pétervárad 1849-ben. *Hazánk*, 11. (1889) 4. sz. 294–315. o.
- Bona* 2009. *Bona Gábor*: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. II. k. Budapest, 2009.
- Bowles* 2006. *Bowles, Edmund A.*: The Impact of Turkish Military Bands on European Court Festivals in the 17th and 18th Centuries. *Early Music*, 34. (2006) 4. sz. 533–559. o.
- Büttner* 1990. „Csata mezejéről írom pár soraim.” Büttner Emil levelei az 1848/49-es szabadságharcból. Az előszót és a jegyz. írta *Pető Vilmos*, a szöveget gondozta *Öllős László*. Budapest–Bratislava, [1990.]
- Clauser* 1938. *Clauser Mihály*: Egykorú kézirat Budavár 1849. évi visszafoglalásáról. *Magyar Katonai Szemle*, 8. (1938) 2. sz. 215–224. o.
- Czetz* 2001. *Czetz János*: Emlékezéseim. A szöveget gondozta, a bev. és a jegyz. írta *Kedves Gyula*. Budaörs, 2001.
- Csengery – Kellemes Melczer* 2000. *Csengery Antal – Kellemes Melczer István*: Deák békakövetsége Windisch-Grätznél. In: Szószék és csatatér. S. a. r. *Hermann Róbert*. Budapest, 2000. 410–419. o.
- Csikány* 2002. *Csikány Tamás*: Ütközet az Ácsi-erdőben 1849. július 2-án. *Hadtörténelmi Közlemények*, 115. (2002) 3. sz. 787–823. o.
- Csikány* 2003a. *Csikány Tamás*: Csata Komáromnál 1849. július 2-án, avagy a szabadságharc harcászata. Budapest, 2003.
- Csikány* 2003b. *Csikány Tamás*: A cibakházi híd 1849. A cibakházi híddért 1849. január–márciusában folytatott harcok katonai irataiból. Budapest, 2003.
- Csikány* 2015. *Csikány Tamás*: A szabadságharc hadművészete, 1848–1849. Budapest, 2015.

- Csutak* 1868. *Csutak Kálmán*: Aradi fogságom alatt irt adatok az 1848/9 évi szabadságharc különösen az Erdély havasai ellen vezetett hadjáratról. Pest, 1868.
- Demeter* 1998. *Demeter Zsófia*: A pákozdi győzelem. Dunántúli védelmi hadművelet: 1848. szeptember 29–október 7. Székesfehérvár, 1998.
- Dér – Hajagos – Hermann* 2004. Az 1848–49-es I. magyar hadtest iratai. II. k. A bev. tanulmányt írta, az iratokat vál. és s. a. r. *Dér Dezső – Hajagos József – Hermann Róbert*. Eger, 2004.
- Dercsényi* 1896. *Dercsényi Kálmán*: Bem tábornok téli hadjárata 1848–49-ben Erdélyben (Napló-jegyzetek). Budapest, 1896.
- Dobrossy* 1998. *Dobrossy István*: Borsod és Miskolc 1848–1849-ben; naplók, töredékek, visszaemlékezések. Miskolc, 1998.
- Éder* 1895. *Éder József*: Apróságok a szabadságharcból. 1848–49. *Történelmi Lapok*, 4. (1895) 3. sz. 18–20. o.
- Egressy* 1893. *Egressy Ákos*: Emlékeim az 1848–49-dik évi szabadságharc idejéből. Budapest, 1893.
- Fábry János emlékiratai I. k. Fábry János emlékiratai. I. k. 1830–1867-ig. <http://fabry-szabolcs.hu/wp-content/uploads/2010/12/F%C3%A1bry-J%C3%A1nos-eml%C3%A9kiratai-pdf.pdf> (A letöltés időpontja: 2016. szeptember 1.)
- Farkas* 1998. Saját kezébe, ott, ahol... Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból. Szerk. *Farkas Gyöngyi*. Az iratokat vál., a német nyelvű iratokat ford. *Böhm Jakab*. A bev. tanulmányt írta *Csikány Tamás*. Budapest, 1998.
- Fényes* 1861. *Fényes Elek*: Arad ostroma. In: *Honvédek Könyve*. Szerk. *Vahot Imre – Gánóczy Flóris*. II. k. Pest, 1861. 15–34. o.
- Gacsályi* 1981. *Gacsályi Gábor*: Az 1848/49-es szabadságharc eseményei Bartha Mór naplója alapján. In: *Honismeretei kutatások Szabolcs-Szatmárban*. IX. k. Nyíregyháza, 1981. 3–124. o.
- Galsai Kovách* 1911. *Galsai Kovách Ernő*: Aradvár és Aradváros ostroma 1848–49-ben. Galsai Kovách Ernő 1848/49-iki honvédőrnagy naplója. Az előszót írta *Márki Sándor*, bev. és jegyz. *Juhász Ferenc*. Arad, 1911.

- Garzó* 1978. *Garzó Imre: Életem és abból merített gondolatok.* S. a. r. *Blazovich László és Varsányi Péter István.* Budapest, 1978.
- Görgey* 1988. *Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben.* I–II. k. *Görgey István* ford. átdolgozta, a bev. és a jegyz. írta *Katona Tamás.* Budapest, 1988.
- Görgey* 1885–1888. *Görgey István: 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások.* I–II. k. Budapest, 1885–1888.
- Görgey* 1916. *Görgey István: Görgey Arthur ifjúsága és fejlődése a forradalomig.* Budapest, 1916.
- Gracza* 1894. *Gracza György: Az 1848–49-iki magyar szabadságharcz története.* IV. k. Budapest, 1894.
- Hajagos* 2017. *Hajagos József: A tavaszi hadjárat eseményei Jókai Mór műveiben.* *Aetas*, 32. (2017) 2. sz. 94–105. o.
- Hatala* 1898. *Hatala Péter: Ötven év előtt. 1848-iki márczius 15-től Világosig.* Budapest, 1898.
- Hegyesi* 1898. *Hegyesi Márton: Az 1848–49-iki harmadik honvédszászlóalj története.* Budapest, 1898.
- Hermann* 1992. *Hermann Róbert: Az 56. honvédszászlóalj története (1848 október–1849 október).* In: *A szabadságharc zalai honvédei 1848–1849.* (Zalai Gyűjtemény, 33.) Szerk. *Molnár András.* Zalaegerszeg, 1992. 195–257. o.
- Hermann* 1995. *Hermann Róbert: Perczel Mór első honmentő hadjárata.* (Zalai Gyűjtemény, 36/2.) Zalaegerszeg, 1995.
- Hermann* 1999. *Hermann Róbert: Az íhászi ütközet emlékkönyve 1849–1999.* Pápa, 1999.
- Hermann* 2010. *Hermann Róbert: Andrássy Gyula zászlóalja. Újabb adatok a zempléni önkéntes mozgó nemzetőrszászlóalj történetéhez.* In: *Nemzetek és birodalmak. Diószegi István 80 éves.* Szerk. *Háda Béla – Ligeti Dávid – Majoros István – Maruzsa Zoltán – Merényi Krisztina.* Budapest, 2010. 279–295. o.
- Hermann – Bona – Molnár* 2020. *Hermann Róbert – Bona Gábor – Molnár András: A 47. honvédszászlóalj története. 1848–1849.* Zalaegerszeg, 2020.
- Hochbauer* 1998. *A Barcaság 1848/49-ben.* Szerk. *Hochbauer Gyula.* Szecseleváros, 1998.
- Hoffman* 1906. *Hoffman Arnold: Az 1848–49-iki vörös-sapkás 9-ik honvédszászlóalj története.* Kassa, 1906.

- Horváth* 1861. *Horváth Mihály*: Emléklapok az 1848-iki magyarországi hadjáratból. In: Honvédek Könyve. Szerk. *Vahot Imre*. II. k. Pest, 1861. 72–81. o.
- Imreh* 2003. *Imreh Sándor*: Visszaemlékezés az 1848–49. évi szabadságharcra Erdélyben. S. a. r. *Pásztai László*. Budapest, 2003.
- Jókai* 2001. *Jókai Mór*: Emléksorok 1848–49-ből. (CD-ROM) Budapest, 2001. <http://mek.oszk.hu/00800/00800/html/jokai25.htm> (A letöltés időpontja: 2016. szeptember 17.)
- Kádár* 1890. *Kádár József*: Belső-Szolnok és Dobokamegye története. 1848–1849. Deés, 1890.
- Kassai* 1940. *Kassai Vidor* visszaemlékezései. S. a. r. *Kozocsa Sándor*. Budapest, 1940.
- Katona* 1989. Budavár bevételének emlékezete, 1849. Vál., szerk., bev. és jegyz. *Katona Tamás*. Budapest, 1989.
- Kemény* 2017. *Kemény Krisztián*: Hannoverek, Ferdinándok és a „vörös sapkás” lovastüzérek. Szolnok, 1849. március 5. – Komárom-Ószöny, 1849. július 2. *Aetas*, 32. (2017) 1. sz. 102–120. o.
- Kemény* 2018. *Kemény Krisztián*: A kétszer elfogott cs. kir. lovasüteg. Jelentések, visszaemlékezések és kitüntetési javaslatok az 1849. március 5-i szolnoki ütközet emblematis fegyverténye kapcsán. In: Hadi és más nevezetes történetek. Tanulmányok Veszprémy László tiszteletére. Szerk. *Kincses Katalin Mária*. Budapest, 2018. 230–240. o.
- Korompai* 2001. *Korompai Balázs*: Széll János volt honvédfőhadnagy emlékiratai a szabadságharcból. Történeti naptár. In: Emlékek és források Debrecen, 1848/49. (Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei, 26.) Debrecen, 2001. 265–315. o.
- Kovács* 2016. *Kovács István*: „Érdek és szeretet.” Lengyel visszaemlékezések a szabadságharcra 1848–1849. Budapest, 2016.
- Krasznay* 1998. „Naplójegyzetei Krasznay Péter kemecsei lakosnak...” Visszaemlékezések 1830–1861. A szöveget gondozta *Forrai Ibolya – Árva Judit*. Budapest, 1998.
- Lakatos* 1881. *Lakatos Ottó*: Arad története. I. k. Arad, 1881.

- László* 2001. *László Géza*: Osváth Pál 1848/1849-es hadnagy visszaemlékezése a 10. honvédszászlóaljra. (Forrásközlés). *Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv*, 15. Nyíregyháza, 2001. 241–269. o.
- Lehoczky* 1889. *Lehoczky Tivadar*: Bereg megye és a munkácsi vár 1848–49-ben. Munkács, 1899.
- Lencsés* 1990. *Lencsés Ferenc*: Martonvásár. *Fejér Megyei Történeti Évkönyv*, 21. Székesfehérvár, 1990. 43–123. o.
- Lengyel* 1897. *Lengyel Sándor*: Az 1848–49-iki évben Szolnoktól fel Pozsonyig, onnan le Világosig történt csatákról és egyebekről. Erzsébetfalva, 1897.
- Lesskó* 1898. *Lesskó István*: Ezelőtt 50 évvel. In: A Szabadságharcz Emlék-Albuma. 2., bővített kiadás. Szerk. *Hohenauer Ignác*. Kassa, 1898.
- Major* 1973. *Major István*: Honvédelményeim 1848–49-ből. S. a. r. *Szőcs Sebestyén*. Budapest, 1973.
- Makai* 2001. *Makai Ágnes*: „Hű vitézségért...” Az 1848–1849-es magyar szabadságharc kitüntetett hőseinek emlékére. Budapest, 2001.
- Máriássy* 1999. *Máriássy János*: Visszaemlékezések az 1848–49. évi szabadságharc alatt végzett szolgálataimra. S. a. r. *Sugár István*, Budapest, 1999.
- Markó* 1899. *Markó Miklós*: Bem hadvezér tábori zenésze. *Vasárnapi Újság*, 1899. március 26.
- Markó* 1927. *Markó Miklós*: A régi mulató Magyarország. Budapest, 1927.
- Marosi* 1994. *Marosi László*: Két évszázad katonazenéje Magyarországon. A magyarországi katonazene története, katonakarmesterek 1741–1945. Budapest, 1994.
- Massoneri* 2006. *Massoneri, Gustavo*: Történelmi adalékok az 1848–49-es magyarországi függetlenségi háborúról. Ford. *Szárász Orsolya*. A jegyz. és a kísérő tanulmányt írta, valamint a függelékben szereplő szövegeket ford. *Pete László*. (Studia Militaria Hungarica 1.) Máriabesnyő–Gödöllő, 2006.
- Molnár* 1989. *Molnár András*: Árvay Sándor emlékirata. Részletek egy negyvennyolcas honvédtiszt önéletrajzából. *Hadtörténelmi Közlemények*, 102. (1989) 1. sz. 94–114. o.
- Molnár* 1880. *Molnár György*: Emlékeimből. Világos előtt. Szabadka, 1880.

- Nagy* 2017. *Nagy Ildikó*: Himnusz, Szózat kontra Gotterhalte. *Aetas*, 32. (2017) 4. sz. 21–62. o.
- Pásztai* 2016. *Pásztai László*: A katonai jog harcászati vonatkozásai az 1848/49-es szabadságharc példáján. *Hadtörténelmi Közlemények*, 129. (2016) 1. sz. 92–120. o.
- Pirker* 1990. *Pirker, Michael*: Pictorial Documents of the Music Bands of the Janissaries (mehter) and the Austrian Military Music. *RIdIM/RCMI Newsletter*, 15. (1990) 2. sz. 2–12. o.
- Platthy* 1861. Adatok Platthy István volt honvéd-örnagynaplójából. Összeállítá *Vahot Imre*. In: Honvédek Könyve. III. k. Szerk. *Vahot Imre – Gánóczy Flóris*. Pest, 1861. 76–108. o.
- Pulszky* 1986. *Pulszky Teréz*: Egy magyar hölgy emlékiratai. Ford. *Hortobágyi Tibor*. S a. r., az utószót és a jegyz. írta *Egyed Ilona*, Budapest, 1986.
- Potemkin* 1867. *Potemkin Ödön*: Az 1849-ik évi magyar hadsereg feloszlásának okai az aradi s temesvári táborozással. Pest, 1867.
- Potemkin* 1868a. *Potemkin Ödön*: A szelindeki és vízaknai csatából. In: Honvédvilág. I. k. Szerk. *Kunsági [Illéssy István] – Potemkin Ödön*. Pest, 1868. 98–106. o.
- Potemkin* 1868b. *Potemkin Ödön*: Színészeink a szabadságharcban. In: Honvédvilág. II. k. Szerk. *Kunsági [Illéssy István] – Potemkin Ödön*. Pest, 1868. 145–154. o.
- Rempe* 2017. *Rempe, Martin*: Cultural Brokers in Uniform: The Global Rise of Military Musicians and Their Music. *Itinerario*, 41. (2017) 2. sz. 327–352. o.
- Répászky* 1898. *Répászky István*: Ebből áll a köszönet. In: A Szabadságharc Emlék-Albuma. Szerk. *Hohenauer Ignác*. 2. bőv. kiadás. Kassa, 1898. 189–191. o.
- Roxer* 2020. Az 1849-es szepességi vadász-zászlóalj. Wilhelm Roxer visszaemlékezései. A *Magyar Szemle* 2020. februári lapszámában N. Balogh Anikó azonos című írásához tartozó emlékirat teljes szövege. http://www.magyar-szemle.hu/online-cikk/20200225_az_1849-es_szepességi_vadasz-zaszloalj (A letöltés időpontja: 2020. szeptember 9.)

- Ruisz* 1906. *Ruisz Gyula*: Bábolna a magyar szabadságharc idején. *A Komárom-Vármegyei és Városi Múzeum-Egyesület értesítője*, 19. (1906) 25–83. o.
- Rückblicke 1853. Rückblicke auf Temesvár bei der Enthüllungsfeier des Monuments am 17. Januar 1853 für die tapfere Vertheidigung der Festung im Jahre 1849. Temesvár, 1853.
- Sárosi* 2004. *Sárosi Bálint*: A cigányzenekar múltja az egykorú sajtó tükrében, 1776–1903. Budapest, 2004.
- Seherr-Thoss* 1881. *Seherr Thosz Ártur*: Emlékezések múltamra. Ford. *Könyve Nándor*. *Budapesti Szemle*, 27. (1881) 56. sz. 395–410. o.
- Süli* 2016. *Süli Attila*: Bíró Sámuel visszaemlékezése. *Hadtörténeti Múzeum Értesítője*, 16. (2016) 91–122. o.
- Szabó* 1875. [Szabó György]: Egy honvéd-köztüzér élete 1848/9-ben. Történeti ön-életrész. Budapest, 1875.
- Szabó* 1893. *Szabó Sámuel*: Mikor jött Vasvári Erdélybe? 1848–49. *Történelmi Lapok*, 2. (1893) 9. sz. 90–91. o.
- Szabó* 2010. *Szabó László*: A basszustuba alkalmazási területeinek magyar vonatkozásai. DLA doktori értekezés (Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem), 2010.
- Szecskó* 1991. *Szecskó Károly*: A kápolnai csatáról. *Honismeret*, 27. (1999) 1. sz. 19. o.
- Székely* 1893. *Székely Gergely*: Hetvenhárom év itthon. Brassó, 1893.
- Székelyné Kőrösi* 2004. Tizenkét hónap. Dékány Rafael a 25. honvéd zászlóalj-ról. A szöveget gondozta, a bev. és a jegyz. írta, szerk. *Székelyné Kőrösi Ilona*. (Kecskeméti a szabadságharcban 3.) Kecskemét, 2004.
- Szinnyei* 1887. *Szinnyei József*: Komárom 1848–1849-ben. Budapest, 1887.
- Tábori utasítás 1849. Tábori utasítás gyalogság, lovasság és tüzérség számára. Pest, 1849.
- Teleki Sándor emlékezései 1958. Teleki Sándor emlékezései. Vál., s. a. r., az előszót és jegyz. írta *Görög Lívia*. Budapest, 1958.
- Tirts* 1903. *Tirts Rezső*: 1848–49-iki élményeim különös tekintettel a Cornides-féle Szepesi Guerilla-vadászok szereplésére a szabadságharcban. Késmárk, 1903.
- Thoroczkay* 1888. *Thoroczkay Sándor*: A 73. honvédzászlóalj története. *Hazánk*, 8. (1888) 1. sz. 27–56. o.

- Tóth* 1893. *Tóth Károly*: Az 56-ik honvéd zászlóalj története 1848–49-ben. Csurgó, 1893.
- Tragor* 1998. *Tragor Ignác*: Vác története 1848–49-ben. Vác, 1998.
- Vahot* 1861. Adatok, Jalovics György, az első hatfontos ágyúüteg első ágyúja 11 hónapos s 32 csatás irányzója, később tüzestere jegyzeteiből összeállítá *Vahot Imre*. In: Honvédek Könyve. I. k. Szerk. *Vahot Imre*. Pest, 1861. 42–58. o.
- Vendrei* 2018. *Vendrei (Aschermann) Ferenc*: Kiss Ernő és Damjanich János. In: *Hegedüs János – Vendrei (Aschermann) Ferenc*: Kiss Ernő altábornagy, „a bánási nábob”. Szerk. *Hermann Róbert*. Budapest. 2018. 151–194. o.
- V. Waldapfel* 1955. *V. Waldapfel Eszter*: A forradalom és szabadságharc levestára. III. k. Budapest, 1955.
- Zámbelly* 1889. *Zámbelly Lajos*: Emlékiratok 1848/49-ből. *Hazánk*, 11. (1889) 3. sz. 73–190., 4. sz. 267–279. és 5. sz. 354–369. o.

György Csorba

DRUMMERS, TRUMPETERS AND THE APPLICATION OF MILITARY ORCHESTRAS
AT THE BATTLEFIELD OF THE WAR FOR FREEDOM IN 1848–1849

(Abstract)

The research article introduces the application of the musicians and military orchestras serving in the Home Defence Forces of the Hungarian War for Independence of 1848–1849 at the battlefield. The Hungarian military, due to the shortness of the time, did not elaborate a new system of military tunes, but adapted the system of the Austrian Imperial Army. Indeed, the activities of the drummers and trumpeters were part of the routine so much that sources scarcely mention them. However, the contemporaries found military musicians worth mentioning when they were applied in some extraordinary situation, for example, when some confusion evolved at the battlefield. Beyond the traditional system of mediating orders or battlefield communication, drum and trumpet signs were also often used to deceive the enemy: in the case of deceiving moves, the musicians were often marching up and down the battlefield, showing a much larger number of soldiers to the enemy, but the application of false retreat or attack signs was also a very widespread method. Applying these techniques in the appropriate moment, serious tactical successes could be achieved, so the activity of the military musicians can be interpreted as a weapon in itself. In rarer cases, the activity of the musicians could even change the result of the battle, as the breakthrough of Braniskom of 5 February 1849 shows a very good example. The military orchestras encouraged the soldiers by playing the quasi-official march of the war for independence, the Rákóczi March. The drummers and trumpeters also played an important role in applying military law: they were part of the so-called process of ‘parliamenting’ to which we may also find several examples from the history of the war for freedom.

György Csorba

DER EINSATZ VON TROMMLERN, TROMPETERN UND MILITÄRKAPELLEN AUF
DEN SCHLACHTFELDERN DES FREIHEITSKAMPFES VON 1848–1849

(Résumé)

Die Studie beschreibt den Einsatz von Musikern und Militärkapellen, die in der Honvéd-Armee des ungarischen Freiheitskampfes von 1848–1849 dienten, auf den Schlachtfeldern. Aufgrund der kurzen Zeit, die zur Verfügung stand, entwickelte die ungarische Armee kein neues militärisches Tonsignalsystem, sondern übernahm die in der österreichischen kaiserlichen Armee verwendeten Signale. Tatsächlich waren die Kampfaktivitäten von Trommlern und Trompetern so sehr Teil der militärischen Routine, dass sie in den Quellen kaum Erwähnung finden. Doch gerade in den Fällen, in denen die Musiker nicht in der traditionellen oder vorgeschriebenen Weise eingesetzt wurden oder eine Störung im System auftrat, erwies sich eine genauere Aufzeichnung als lohnenswert.

Neben der klassischen Rolle der Kommando- oder Schlachtfeldkommunikation wurden Trommel- und Trompetensignale regelmäßig eingesetzt, um den Feind zu täuschen: Um ihn in die Irre zu führen, konnten Musiker in Gruppen zusammengefasst werden, oder man ließ sie hin- und hermarschieren, um eine viel größere Menschenmenge als die tatsächliche vorzutäuschen. Aber auch die Verwendung falscher Angriffs- oder Rückzugssignale war eine gängige Methode. Diese konnten im richtigen Moment eingesetzt werden, um einen bedeutenden taktischen Erfolg zu erzielen, so dass die Aktionen der Musiker als eine Waffe an sich angesehen werden konnten. In seltenen Fällen konnten die Aktionen der Musiker auch eine Rolle dabei spielen, das Blatt einer Schlacht zu wenden oder diese zu entscheiden. Ein hervorragendes Beispiel dafür ist der Durchbruch bei Branyiszkó am 5. Februar 1849.

Die Militärkapellen spornten die Soldaten an, indem sie den Rákóczi-Marsch spielten, der zum quasi offiziellen Marsch des Freiheitskampfes geworden war.

Die Trommler und Trompeter spielten jedoch auch bei der Anwendung des Kriegsrechts eine wichtige Rolle: Sie waren Teil der Parlamentarisierung, wofür es in der Geschichte des Krieges zahlreiche Beispiele gibt.

György Csorba

TAMBOURS, TROMPETTISTES ET ORCHESTRES MILITAIRES SUR LES CHAMPS DE
BATAILLE DE LA GUERRE D'INDÉPENDANCE DE 1848–1849

(Résumé)

L'étude présente l'activité des musiciens et des orchestres militaires de l'armée hongroise durant la guerre d'indépendance de 1848–1849. Faute de temps, l'armée hongroise n'a pas mis en place de nouveaux signaux sonores, mais elle a adopté les signaux utilisés dans l'armée impériale autrichienne. En fait, les tambours et les trompettistes faisaient partie de la routine militaire lors des combats au point que les sources ne les mentionnent guère. Néanmoins, elles ont noté certains cas inhabituels, lorsque les musiciens étaient utilisés de manière insolite ou irrégulière ou lorsqu'un problème est survenu dans le fonctionnement du dispositif.

Outre leur rôle classique qui consistait à transmettre des ordres et à permettre la communication sur les champs de bataille, les signaux de tambour et de trompette étaient régulièrement utilisés pour tromper l'ennemi : en rassemblant ou en déplaçant les musiciens, on pouvait montrer un effectif supérieur à la réalité, mais l'utilisation de faux signaux d'attaque et de retraite était également une

pratique éprouvée. Comme on pouvait remporter des succès tactiques importants en utilisant ces outils au moment opportun, l'activité des musiciens peut alors être considérée en elle-même comme une arme. Dans certains cas rares, les musiciens pouvaient même jouer un rôle déterminant et décisif dans une bataille, notamment dans la percée de Branyiszkó (Pod Braniskom) du 5 février 1849.

Les orchestres militaires exaltaient les soldats en leur jouant la Marche hongroise qui fut la marche quasi-officielle de la guerre d'indépendance.

Les tambours et les trompettistes jouaient également un rôle important lors de l'application du droit de la guerre : ils accompagnaient les parlementaires qui entraient en pourparlers avec l'ennemi, ce qui était fréquent dans l'histoire de la guerre.

Дьёрдь Чорба

ПРИМЕНЕНИЕ БАРАБАНЩИКОВ, ТРУБАЧЕЙ И ВОЕННЫХ ОРКЕСТРОВ НА ПОЛЕ БИТВЫ ВО ВРЕМЯ БОРЬБЫ ЗА СВОБОДУ В 1848–1849-ИЕ ГОДЫ

(Резюме)

Исследование представляет применение на поле боя музыкантов и солдатских оркестров, служивших в венгерской гонвед армии национальной обороны во время борьбы за свободу в 1848–1849-ие годы. Из-за нехватки времени венгерская армия не разработала новую военную звуковую систему знаков, а переняло звуковую систему знаков, используемую в австрийской императорской армии. В действительности боевые действия барабанщиков и трубачей являлись настолько частью военной рутины, что источники почти не упоминают о них. Тем не менее, в случаях отличающихся от обычных обнаружены работы музыкантов, заслуживающих более детальные записи, а именно когда они использовались нетрадиционно, либо не согласно предписаниям, либо когда в системе есть нарушение.

В дополнение к классической роли посредника командного приказа или коммуникации на поле боя, сигналы барабана и трубы регулярно использовали для того, чтобы обмануть врага: для вводящих в заблуждение движений, собирая вместе музыкантов или маршируя их туда-сюда, можно было показать гораздо большую толпу людей, чем она была в действительности, но использование ложных сигналов атаки или отступления также было проверенным методом. С использованием этих приёмов в нужный момент можно было добиваться серьезного тактического успеха, так что деятельность музыкантов можно интерпретировать как самостоятельное оружие. В редком случае действия музыкантов могли иметь решающую роль, значение в разворотах сражений, о чем отличным примером свидетельствует прорыв в Бранишко 5-ого февраля 1849-ого года.

Военные оркестры играя становившимся почти официальным маршем борьбы за свободу марш Ракоци вдохновляли солдат. Барабанщики и трубачи также играли важную роль в применении военных прав: они были частью парламентаризма, множество примеров которого можно увидеть в истории войны.

HADTÖRTÉNETI
INTÉZET ÉS
MÚZEUM

POLGÁR BALÁZS

CSATA A HARSÁNY- HEGYNÉL (1687)

HÁBORÚ, RÉGÉSZET ÉS KULTURÁLIS
ÖRÖKSÉGVÉDELEM

